

SØRUM-SPEILET

NUMMER 3-2024 - 30. ÅRGANG

30. ÅRGANG

Asbjørn Langeland
Vellykket medlemsmøte hos Turid Gjærde
Smalgangen på Sørumsand
Sørumruta er snart 100 år
Fortsatt full fart på Blaker skanse
Livet uten velferdstat i 1850

Lederen har ordet!

Havren er klar for innhøsting langs Glomma. Foto: R. Fjørstad.

Det durer overalt. Treskere som høster korn, traktorer som kjører korn til mølla eller hjem for lagring, pressere som presser halmballer, bønder som kanskje smiler litt i skjegget over at endelig er været lagelig og vi kan høste hva vi sådde i våres. Høsten er spennende både for bonden og oss andre. Kanskje har vi en liten grønnsakshage som vi har stelt hele sommeren og som nå kan høstes. Eller potetene vi satte i mai, og som nå gir oss mangedobbel avling.

I mai, da vi hadde besøk på Slora Mølle av 8. klassingene i gamle Sørums kommuner, ba jeg elevene om å løfte blikket litt fra telefonen som bestandig er i nærheten. Se dere rundt, se at det spirer og gror rundt dere. Det er dette som skal bli maten vår når det høstes. Nok en gang trenger vi å løfte blikket. Ta inn over oss hva markens grøde gir oss, og glede oss over nok en innhøstning.

Når dette skrives viser kalenderen 1. september, en vakker dag i årets første høstmåned. Sommeren har gått uten de store hendelsene i historielaget, men nå er vi i gang igjen. Vi holder åpent på Nordli første onsdagen i hver måned fram til jul. Vi skal i gang igjen med arkivering. Torsdag 7. november skal vi ha medlemsmøte på Eldresenteret i Asaveien, Sørumsand.

Til møtet kommer Torfinn Mørkved, tidligere klubbformann på Sørumsand verksted, for å fortelle om verkstedet historie. Hva skjer nå som produksjonen i verkstedet skal legges ned? Vi bør ta vare på historien til verkstedet, gjenstander og bilder. Følg med på våre hjemmesider hvor vår dyktige redaktør Lillian Mobæk holder orden.

Jeg håper mange av dere har fått med dere at det skjer mye

på Blaker Skanse om dagen. Prosjektleder Håkon Sæther og den alltid entusiastiske Rita Nyborg har virkelig fått Skansen til å bli et kultursenter. Ikke bare for Blakerbygda, men hele kommunen. Utover høsten er det mye som skjer så følg med på hjemmesidene.

Fra historielagets side vil jeg reklamere litt for møter som skal være på Blaker Skanse 19. september kl. 17.00 og Sørums gamle rådhus 26. september kl. 17.00. Dit inviteres lag og foreninger til dialogmøter om kulturminner i kommunen. Som lokalkjente er det viktig at mange møter opp siden det er vi som kjenner de lokale minnene.

Ellers kan vi gratulere Stiftelsen Valstad C  fe med nytt styre. Styret består av representanter fra ulike lag og foreninger, samt Lillestrøm kommune, og er for perioden 2024/25 sammensatt slik:

Mona Granbakken Mangen	Lillestrøm kommune	leder
Toril Wikesland	Lillestrøm kommune	vara
Ingun M. Orderud	Blaker og Sørum historielag	representant
Marianne Larsen	Blaker og Sørum Historielag	vara
Heidi Katrine Lund	Folkeakademiet	representant
-	Folkeakademiet	mangler vara
Helge Njaa	Fortidsminneforeningen	representant
Kåre A. B��hler	Fortidsminneforeningen	vara
Anders Kleven	Venneforeningen	representant
Toril Andresen	Venneforeningen	vara

Har du innspill til aktiviteter historielaget bør engasjere seg i så ta kontakt. Vi ønsker oss flere aktive medlemmer. Det er sikkert noen som kan komme med gode innspill, og som også kan tenke seg å være med i ei arbeidsgruppe eller to. Vi blir veldig glade om noen melder seg.

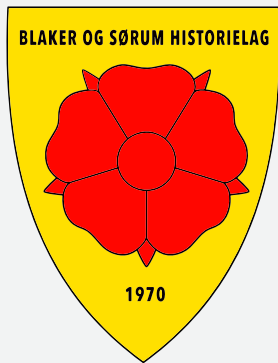
Jeg ønsker dere en fin høst.

Elin Mørk

Foto: R. Fjørstad

Rett før bladet sendes til trykk, ble det gjennomført en rusletur i "Kapadosia" i Blaker. Per Stykket var guide og fortalte mye artig og interessant om grenda der han bor. En vellykket tur på alle vis, med rundt 30 deltakere i strålende h  stv  r. Fredag den 13. var en god dato for rusletur! Referat og bilder kommer i neste nr., men allerede nå kan du lese litt om turen på blakerogsorumhistorielag.no.

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Randi Fjørstad – 901 42 163
Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Mørk – 958 62 613
Ingun Orderud – 995 14 523

E-post

sorumhistorie@icloud.com

Adresse

Blaker og Sørum Historielag
Nylandveien 3
1923 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321 08 05189

Vipps nr.: 75141
Org.nr.: 984252994

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Kirsebom Foto & Media

Opplag

700 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk

X-Idé As, 1472 Fjellhamar

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

Viktig medlemsinformasjon

ÅPENT HUS PÅ NORDLI

Følgende dager har historielaget åpent hus på Nordli fra kl. 11-14:

- onsdag 4. september
- onsdag 2. oktober
- onsdag 6. november
- onsdag 4. desember

Adressen er: Nylandveien 17, 1923 Sørum (ved siden av Nordli barnehage)

To av styrets medlemmer er til stede hver gang.

Hjertelig velkommen til en prat og litt kaffe!

Husk også å gå inn på hjemmesiden vår: blakerogsorumhistorielag.no

Der ligger det mye historisk stoff, og

Lillian Mobæk sørger for å legge ut aktuelle saker.

OBS: Noter at neste møte i historielaget blir **torsdag 7. november kl. 18:30**

Sted: Eldresenteret i Asaveien 8, Sørumsand.

Sørumsand Verksted har vært en stor og viktig arbeidsplass i gamle Sørum kommune. Nå er det slutt, og bygningssmassen er solgt.

Tidligere klubbformann på verkstedet, Torfinn Mørkved, kommer til møtet og vil fortelle litt om verkstedets historie tilbake til 1903.

Fotograf Anders Henriksen vil vise lysbilder fra gamle Sørumsand.

KALENDER 2025

Arbeidet med neste års kalender er startet.

Salg av kalenderen vil som tidligere foregå på julemessene:

- 30. nov. - 1. des. på Blaker Skanse
- 7. - 8. desember på Valstad Café

På Frogner legges kalenderen ut for salg

på postkontoret.

Man kan også ta kontakt med noen i historielagets styre og bestille kalenderen der.

Målet er at kalenderen skal være klar for salg fra ca. midten av november.

Pris: kr 100

DIGITALE VANDRINGSSPILL

Romerike Historielag har i samarbeid med spill-leverandør Wittario, lokale historielag og skoler laget digitale vandringspill i foreløpig seks kommuner på Romerike: Ullensaker, Setskog, Nannestad, Enebakk, Hurdal, og Nittedal. Flere er i gang, og Blaker og Sørum lanserer vandringspill i løpet av høsten.

Disse spillene er en app på mobiltelefonen med ca. en skoletimes varighet, for å lære elever om lokalhistorien, samt mosjon og litt spenning. Kunnskapsspørsmål underveis må

besvares, og det spilles om riktige svar og poeng.

For BSH blir det først laget spill for Sørumsand, og her er det så mye historie at det blir to spill. Spill nr. 1 går fra Bingsfoss u.skole, langs elva, videre til Jentoft, Kuskerud, forretningsområder, og til skolen igjen. Spill nr. 2 blir på stasjonssiden, via Svendsen-gården, jernbanen og industri-områder. Kjentfolk som kan lokalhistorien er med i utforming av spillene, og Lillian koordinerer. Mer info kommer. Les om vandringspillene på historielag.no

Innhold

Lederen har ordet	2	Smalgangen på Sørumsand	12
Arrangementer	3	Sørumruta er snart 100 år	20
Asbjørn Langeland, en skrivefor kunnskaps...	4	Brannvern i Sørum	23
Skremjøl har fått plass i ordboka	7	Fortsatt full fart på Blaker skanse	24
Radioreportasje fra Bingsfossen i 1939	8	Vennskapstreff i 35 år	26
Fossegrimen 100 år	9	Sprelske hopp og lystige toner på Slora Mølle	27
Vellykket medlemsmøte hos Turid Gjerde	10	Livet uten velferdstat	28
Filmkveld på Frogner	11	Jakten på fortiden	32

Asbjørn trives med hagearbeid ved det nye huset på Kløfta. Gro følger med fra verandaen, som er en deilig plass med utsikt til den frodige hagen.

Foto: Jørgen Kirsebom

Asbjørn Langeland, en skrivefør kunnskapsformidler

Av Anne-Marie Lund

«Sørum-Speilet skal både gi historiske fakta og et innblikk i folks dagligliv i tidligere tider. Derfor er det viktig å ta vare på minner, fortalt av dem som opplevde tidsperioden.»

Dette slår Asbjørn Langeland fast når vi møter ham for å snakke om arbeidet med Sørum-Speilet. Han har vært en trofast bidragsyter og mangeårig medlem av bladets redaksjon. Innsatsen hans for historielaget og særlig Sørum-Speilet er nærmest uvurderlig, og han fortjener selvfølgelig en plass i jubileumsårgangen. Vi ønsker også å finne ut hva som har preget ham og ført ham dit han er i dag: En aktiv pensjonist som fortsatt bruker mye tid på nettopp formidling.

Allsidige Asbjørn

Å lage et portrett av denne mannen er en spennende oppgave. Mange interesser og kvaliteter gjør ham til et menneske med mange fasetter. Han har gjort seg bemerket ikke bare på Romerike, men også mange andre steder i Norge og utenfor landets grenser. Det skyldes en spennende og variert yrkeskarriere innenfor bibliotekfeltet. Likevel har han hatt overskudd til en innsats i lokalmiljøet.

Her i Sørum har han vært sentral på mange vis gjennom frivillig arbeid i historielaget og andre lag og foreninger. Asbjørn Langeland har vært aktiv senterpartipolitiker, hatt mange kommunale verv, og sist, men ikke minst: Han har vært bonde og drevet gården Bjerke i Frogner fra 1967 inntil ganske nylig. Alt han har gjort, har han gått inn for med glød og flid. Har Asbjørn Langeland tatt et oppdrag, så kan en være sikker på at det er grundig utført!

Når vi møter ham, er det lite som minner om en nedstøvet bibliotekar som har sittet bøyd over skrivebordet. Han er en sprek 83-åring, høy og rank. Det må ha vært god balanse mellom «åndens og håndens arbeid». Gårdsarbeid og lange

skogsturer med fiskestang har nok bidratt til det.

Gjestfrihet og frodighet preget hjemmet til Gro og Asbjørn på Bjerke, det var fargerikt og blomstrende både ute og inne. Der kunne det vanke nystekt bakst på verandaen med lekende kattunger som underholdning. Like trivelig er det i og rundt det nye huset på Kløfta. Her er det potetåker og kjøkkenhage, georginer og frukttrær. Til og med noen flotte drueklaser glinser i sola! Mye hardt, men sikkert helsebringende arbeid ligger bak en slik hage. Og – «ja, vi har katt her også», sier Asbjørn med sitt lune smil.

Bonde og bibliotekar

Hvor kommer dette mangfoldet i interesser fra? Kan barn- og oppvekst ha hatt betydning? Vi ber Asbjørn fortelle:

–Jeg vokste opp på en mjølkegård i Ramnes i Vestfold, der fjøset var fullt av raudkoller. Siden jeg var eldst av fem brødre, ble jeg tidlig med i arbeidet på gården. Utendørs arbeid likte jeg godt, og jeg trivdes med dyrestell også.

Samtidig var jeg glad i å lese, og husker godt forventningen når et nytt eksemplar av «Norsk Barneblad» kom i posten.

Bladet var utgitt av en stiftelse der blant andre Noregs Mållag var med, og alt var skrevet på nynorsk. Her gikk kjente barnebok-klassikere som føljetonger i nynorsk språkdrakt slik at det het «Vesle Lord Fauntleroy». Slik ble jeg vant til å lese nynorsk. Det tror jeg har gjort det enklere for meg å lese dansk og svensk også, noe jeg har hatt nytte av i yrket mitt.

På skolen hadde vi en lærer som var flink til å lese høyt, han leste «voksenbøker» som «Den siste viking» av Johan Bojer og flere bøker av Mikkel Fønhus for oss. I småskolen leste læreren fra Bernhard Stokkes «Bjørneklo» da vi skulle lære om steinalderen. Fagstoff og skjønnlitteratur i skjønn forening fører til innlevelse og nysgjerrighet.

Så jeg har nok hatt glede av litteratur så lenge jeg kan huske. Da jeg fikk ansvar for folkeboksamlinga i bygda mens jeg gikk siste år på gymnasen, gikk det opp for meg at dette faktisk kunne være et yrke!

Det endte med at jeg, etter 18 måneders praksis i Tønsberg som inkluderte brevundervisning fra bibliotekhøgskolen, tok opptaksprøven og ble student ved det som da het Statens Bibliotekskole. I 1964 var jeg ferdig utdannet. På skolen møtte jeg Gro, og vi giftet oss i 1965. Vi hadde mye felles, ikke bare interessen for bibliotek! Sammen kjøpte vi «Bjerke» i 1967, og flyttet til Frogner for å drive gård med griser og korn.

I 1991 var arbeidssituasjonen såpass krevende for oss begge, med mye reising både innenlands og utenlands, at vi sluttet med dyr, og konsentrerte oss om kornproduksjon. Det var fint å komme til gården etter lange arbeidsperioder og gjøre noe helt annet, bruke kroppen, og ha frisk luft og utsyn over jordene.

Gro og Asbjørn har slått rot i bygda gjennom aktivt å delta i frivillig arbeid på svært mange områder. Derfor var det så vel fortjent at de sammen ble tildelt Sørums kulturpris i 2019. Mye av fritida har blitt brukt på forskjellige aktiviteter til bygdas beste. Her kommer allsidigheten til syne igjen!

-Jeg har også hatt stor glede av yrket mitt, understreker Asbjørn. -Det har vært enorm utvikling i fagområdet, og jeg har hatt oppgaver der jeg har fått gjøre nytte for meg samtidig som jeg har lært noe hele tida. De siste åra jobbet jeg særlig med nordisk samarbeid. Jeg har vært medlem, og også leder, av Foreningen Norden i Sørums, så det har jeg alltid betraktet som viktig. Nå fikk jeg blant annet i oppdrag fra Kulturdepartementet å skrive en avhandling der jeg sammenlignet bibliotekpolitikk og -lovgivning i de nordiske landene Boka som kom ut av det, ble godkjent som vitenskapelig arbeid. Det ble anledning til å reise og snakke med folk jeg kjente, arbeide med et fagområde jeg visste mye om - i det hele tatt en fin avslutning på arbeidslivet, smiler Asbjørn. Tydeligvis har han funnet glede og mening i det han gjør, og kanskje det er derfor han har hatt kapasitet til å rekke over så mye?

Fra skriftlig til muntlig: Foredrag og kåserier

Pensjonisten Asbjørn har arbeidslyst og -evne i behold. Sørums-Speilets lesere kjenner ham best som skribent, men han trives også med muntlig formidling.

-Jeg har holdt en del foredrag de siste åra, forteller han, både i Sørums, Frogner og Ullensaker. Det gir meg mye, først og fremst kontakten med folk som er interessert i det jeg

snakker om. For min egen del er det svært givende å sette seg inn i disse emnene. Jeg har jo valgt dem sjøl ut fra noe som interesserer meg, og da er det morsomt å finne nye innfalls-vinkler. Søken etter kunnskap har vært grunnlaget for alt jeg har holdt på med gjennom livet, og det er sant at en lærer så lenge en lever!

-Men det er vesentlig forskjell på å skrive artikler og å holde foredrag, sier han. - Noen kan fortelle uten manus og hjelpemidler, mens jeg må forberede meg grundig. Power Point er en god støtte, men det tar tid å få presentasjonene gode. Det må være passelig med informasjon og god balanse mellom tekst og bilder. Erfaringen som foreleser i perioder av yrkeslivet kommer godt med.

For oss er det ingen overraskelse at Asbjørn tar formidling i alle former på alvor. Solid bakgrunnsarbeid og etterrettelighet preger alt han har skrevet for Sørums-Speilet.

Temaene for foredragene er varierte.

-Det siste jeg gjorde, var et kåseri om livet på Frogner i 1949, da Frogner Vel feiret syttifemårsjubileum i sommer. Slike oppdrag setter jeg pris på!

-For tida handler det forresten mye om poteter, ler Asbjørn. - For noen år siden ble jeg spurt om å holde foredrag for Inner Wheel-klubben på Kløfta, en kvinneforening med utspring i Rotary. Da vi diskuterte emne, kom det fram at møtedagen var «Potetens dag», som er første onsdag i oktober. «Da må det vel bli noe om poteter, da», svarte jeg, og det ble en veldig artig jobb med kildesøk i mange publikasjoner. Det resulterte i et foredrag kalt «Poteten, innvandreren fra Syd-Amerika som vant nordmennenes hjerter». Mottakelsen var god, og nå har jeg holdt det i mange forskjellige sammenhenger, og ofte blir det servert noe godt av poteter. Det er et viktig tema, det handler om sjølberging i vanskelige tider. Poteten har reddet liv!

Noen emner har blitt framstilt i flere varianter, alt etter sted og bestilling. Jernbanens inntog på Romerike har jeg både skrevet om og holdt foredrag om. Hovedbanen og Kongsvingerbanen var begge avgjørende for utviklingen i bygdene de ble anlagt i. Så er det temaet ras, som på mange vis har satt preg på bygdene her. Det har vært store ras i Ullensaker, Sørums og Gjerdrum, og det er mange opplysninger å finne i gamle aviser som gir et godt bilde av tida da det hendte.

Beslektede oppgaver: Bibliotekar, artikkel-forfatter og redaktør

Nettopp ras var temaet for en lengre artikkel som ble trykt i Aftenposten Historie (Et magasin utgitt av Schibsted med fagartikler om historiske emner).

-Den arbeidet jeg mye med! Det var jo ikke noe nytt for meg å skrive en artikkel, men i Sørums-Speilet stod jeg mer fritt. Nå var det strengt med et gitt format og antall tegn, så jeg måtte tilpasse og forkorte teksten. Det tok tid, men det artige var at teksten ble jo mye bedre! En nyttig erfaring, legger Asbjørn til.

Gjennom hele yrkeskarrieren har Asbjørn jobbet med å søke i kilder og formidle kunnskap. Denne erfaringen har Sørums-Speilets lesere virkelig fått nytte godt av. Dessuten har han bidratt til arbeidet med bygdebøkene, og det er godt å vite at de fleste artiklene fra Sørums-Speilet nå er samlet i boka «Før

i tida». Den kom ut på Svein Sandnes Bokforlag i 2018. Vi vet at mange bruker boka slik Asbjørn foreslår i forordet, der han anbefaler å starte med å bla og lese litt her og der. Det er lett å finne fram, boka er inndelt i temaer, og bredden i innholdet er imponerende. Her kan alle, og ikke bare folk fra Sørums, finne noe som fenger!

Interessen for lokalhistorie har han hatt i mange år. Ikke lenge etter at han flyttet til Sørums, ble han den første lederen av Blaker og Sørums Historielag. Det ble dannet i 1970 ved at de to eksisterende historielagene i hver sin bygd slo seg sammen. Etter hvert som gårdsarbeid, politikk og yrkeskarriere tok mer og mer tid, gikk han ut av styret.

-Da jeg hadde vært direktør i Statens Bibliotektilsyn siden 1991, bad jeg i 2003 departementet om andre oppgaver og fikk friere arbeidsforhold, slik at jeg i større grad styrte min egen tid. Da ble jeg varamedlem til styret, og begynte å skrive litt for Sørums-Speilet. Det ble først en artikkel om Sørums andre ordfører, Anders Nilsen Asak. Seinere fulgte fire artikler ut fra folketellingene i 1801, 1865, 1875 og 1900. På denne tida hadde jeg kontor ved siden av Lokalhistorisk Institutt, så jeg hadde god tilgang til stoff. Den gangen var det ikke slikt stoff å finne på nett.

Da Svein ville ha avløsning som redaktør i 2011, ble det uformelt dannet en redaksjonskomite bestående av Dag Winding-Sørensen, Lillian Mobæk og meg. Lillian var sentral i dette arbeidet. Takket være hennes digitale ferdigheter fikk bladet et nytt, flott utseende, og hun er også en dyktig skribent. Hennes innsats for historielaget er formidabel!

Når det gjelder skrivarbeid, hadde jeg mye erfaring med det fra yrket mitt, i flere år var skriftlig formidling en betydelig del av jobben. Jeg har lært meg noen teknikker for å skrive tydelig og forståelig. Når jeg leser høyt for meg selv, kommer det ofte fram hva som er uklart formulert. Så hadde jeg god

hjelp av Gro, vi har jo holdt på med noe av det samme. Hun kan gi verdifulle innspill, og er dessuten en erfaren og flink korrekturleser.

Men å lage et blad som Sørums-Speilet handler ikke bare om å produsere tekster.

Redigering er en nødvendig og krevende del av arbeidet. Det er så viktig å gi plass til stoff som folk kommer med, en av de betydeligste oppgavene for Sørums-Speilet, mener jeg. Da kommer de virkelig interessante historiene fram. Men ofte trenger de hjelp til å finne en form slik at stoffet blir fortalt på en god måte, og den hjelpen må vi gi uten å fornærme noen, helst gjennom samarbeid.

-Det jeg likte best, var nettopp når folk henvendte seg til meg og hadde noe å berette. Fine opplevelser og gode bekjentskaper kom ut av det, og forhåpentligvis har det blitt gode artikler ut av det også.

Vi må passe på å snakke med eldre mennesker mens de lever og kan fortelle om noe de har opplevd selv. Det som er skrevet ned og dokumentert, blir ikke glemt, men folks minner blir borte. Slike førstehånds opplysninger er verdifulle.

Jeg trives også med å «grave» fram stoff, det henger jo sammen med yrket mitt. Det er svært tilfredsstillende å hjelpe folk å finne svar og gi dem det de trenger. For min egen del er gamle bøker og aviser noe som stadig gir meg inspirasjon og ideer, og jeg ser ikke bort fra at det kan komme mer stoff til Sørums-Speilet, selv om jeg har pensjonert meg fra redaksjonsjobben, smiler Asbjørn.

Det er vi glade for å høre, og takker samtidig for det han har levert etter at han trakk seg tilbake. For den nåværende redaksjonen i «Speilet» er det veldig godt å vite at vi har en pålitelig, kunnskapsrik og vennlig person som vi kan henvende oss til når vi trenger det!

Verdt å nevne om yrkeskarriere og andre oppgaver

UTDANNING

Cand.mag.: Bibliotek- og informasjonsfag fra Statens Bibliotekhøyskole og eksamener i opphavsrett og kommunalrett fra Universitet i Oslo, Juridisk fakultet

YRKESKARRIERE

Biblioteksjef ved Skedsmo bibliotek/ Akershus fylkesbibliotek (1966-1979)

Førstekonsulent Statens bibliotektilsyn (1979- 1983)

Forskjellige oppdrag med kultur- og bibliotekplaner, forelesninger m.m. (1983-1988)

Avdelingsleder ved Statens bibliotek- og informasjonshøgskole (senere Høgskolen i Oslo og Akershus, nå Oslo Met.) (1988-1991)

Utnevnt til direktør for Statens Bibliotektilsyn (1991)

Direktør for Nordisk ministerråds litteratur- og bibliotekkomite (2003-2006)

Arbeid for Kulturdepartementet med utredning om nordisk biblioteklovgivning fram til 2011.

Medlem av den norske UNESCO- kommisjonen.

Leder av et utvalg opprettet av Sametinget for å utrede samiske bibliotek- og litteraturtjenester.

Medlem av en rekke andre nasjonale og nordiske utvalg innen kulturfeltet

Styremedlem i Norsk-finsk kulturfond og Finsk-Norsk Kulturinstitutt i Oslo fram til 2017

ANNET

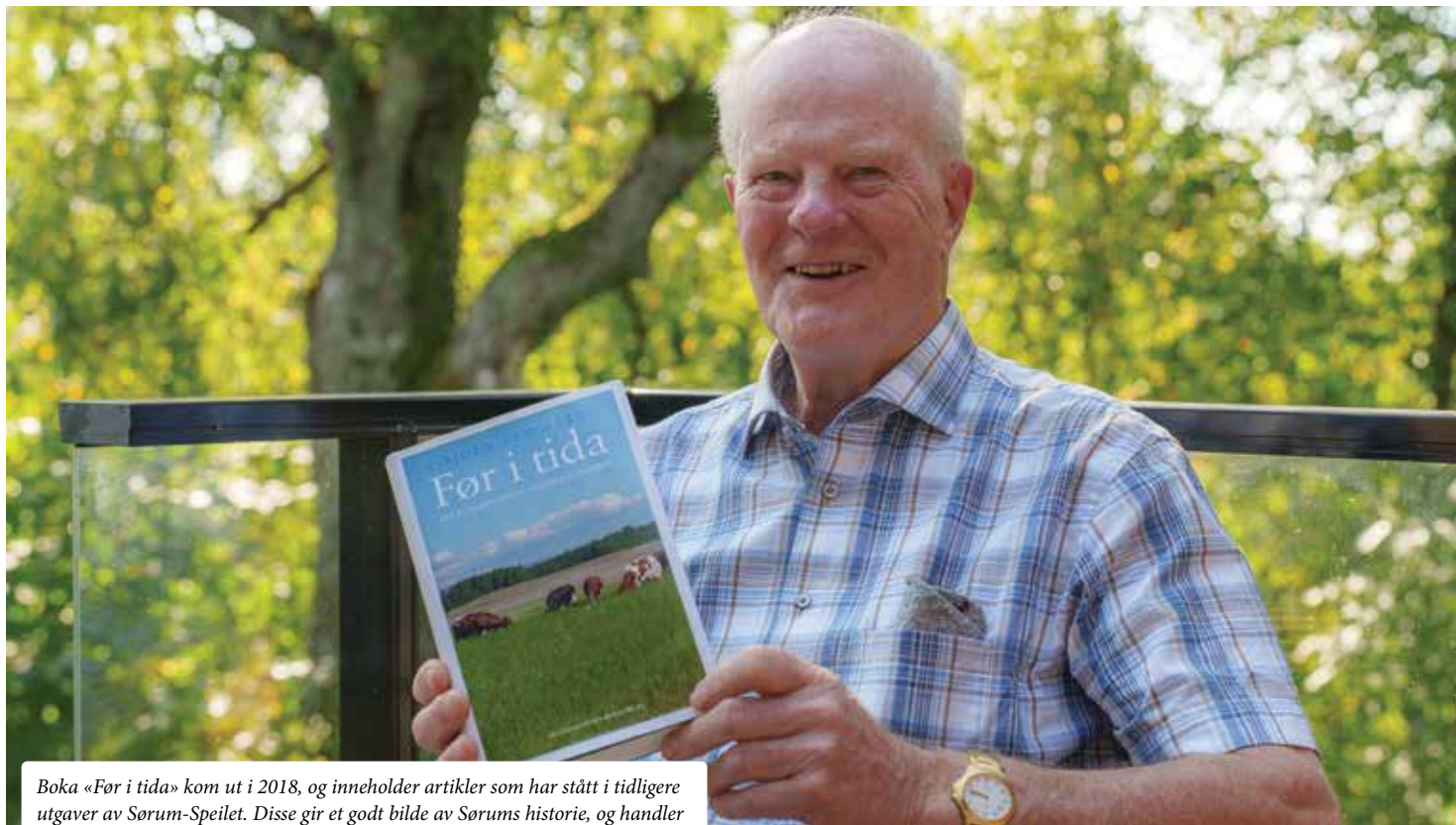
Hadde verv i Sørums kommune 1971–1991 og 2007–2011, har vært medlem av kommunestyret, formannskapet, skolestyret, administrasjonsutvalget og oppvekstutvalget

Overformynder i Sørums kommune fra 2010 til 2013

Medlem med styre- og lederverv i en rekke forskjellige frivillige lag og foreninger

Blaker og Sørums Historielags første leder, fra 1970 til 1977

I redaksjonen for Blaker og Sørums Historielags blad Sørums-Speilet (2011-2020)

Boka «Før i tida» kom ut i 2018, og inneholder artikler som har stått i tidligere utgaver av Sørumspeilet. Disse gir et godt bilde av Sørums historie, og handler om mennesker, arbeidsliv og begivenheter i bygda gjennom tidene. Altså noe for enhver smak. Vi anbefaler de som ikke har lest den til å gjøre det! Etter at boka kom ut, har Asbjørn fortsatt å bidra med stoff til bladet.

Foto: Jørgen Kirsebom

Som et eksempel på Asbjørn Langelands nøyaktige og kunnskapsbaserte måte å arbeide på, er historielaget stolte av å kunne fortelle at han er opphavet til et nytt ord i Norges største ordbokverk «Det Norske Akademis ordbok (NAOB).

NAOB er et digitalt ordbokverk over norsk moderat bokmål og riksmål som består av 225 000 artikler eksemplifisert med 300 000 sitater. Utgiver er Det Norske akademi for Språk og Litteratur, og ble lansert i januar 2018. NAOB er fritt tilgjengelig for alle, lett å bruke og blir løpende oppdatert.

Vi lar Asbjørn selv fortelle hvordan det gikk til:

Skremjøl har nå fått plass i ordboka

Av Asbjørn Langeland

I Sørumspeilet nr. 4 - 2023 hadde jeg en artikkel om Skredmjøl eller skredd havremjøl. Jeg skrev da at ordet ikke finnes i norske ordbøker, og heller ikke i «Store norske leksikon» eller i den norske Wikipedia, men det fantes i svenske oppslagsverk.

Skremjøl eller skredd havremjøl har vært et kjent begrep fra gammelt av, og det finnes i mange matoppskrifter. Jeg syntes at ordet burde være med i vårt største ordbokverk Det norske akademis ordbok (NAOB), og tok kontakt med ordbokredaksjonen.

Jeg fikk et hyggelig svar der de sier at de finner ordet interessant, og at de har prøvd seg med en ordartikkel «skremel» (andre former av for- og etterleddet vil også gi

treff). Når en nå slår opp i Det norske akademis ordbok, finner en følgende:

skremel

substantiv

BØYNING et

ETYMOLOGI

første ledd skre

BETYDNING OG BRUK

tradisjonelt mel (av havre) som er malt på kvern av korn som er ristet (på plate) og avskallet

SITAT

grauten i Høland ble laget av skremjøl, dvs. god havre som ble ristet over langsom ild i mølla til den var sprø og duftende – et slags pop-corn. Litt av skallet skulle være med i malingen for å gi den rette smaken. (Arbeiderbladet 18.07.1960/4).

Hvorfor skremjøl og ikke skredmjøl?

Det meste av skremjølet en nå får kjøpt, kommer fra svenske møller, og posene har svensk tekst.

Ordbokredaksjonen skriver om dette: «Når svenskene har med en «d» i sammensetningen, er det fordi verbet i standardsvensk har en langform «skräda» av verbet.» På norsk heter det altså å skre som betyr å skrelle, og derfor skremjøl. Om en i dag vil si mjøl eller mel, får være opp til hver enkelt. På bygdene har en tradisjonelt sagt mjøl.

Bingsfossen på 1940-tallet, fra Nasjonalbibliotekets samlinger.

Radioreportasje fra Bingsfossen i 1939

Av Asbjørn Langeland

På Nasjonalbibliotekets nettside nb.no kan man finne digitaliserte bøker, tidsskrifter, aviser, bilder og lydopptak fra radio. Da jeg gjorde et søk på Sørum, kom jeg over et lydopptak fra radio som jeg tror flere vil synes er interessant. Opptaket var fra NRK den 21. juni 1939, og tittelen var «Hos sportsfiskere ved Bingsfossen». Programlederen het Alf Halvor Kalmo, og programmet varte i over 16 minutter så det var nokså langt.

Programlederen begynner med å skildre fossen og elva med alt tømmeret, og naturen langs fossestrykene. Etter en malende skildring av elva går han over til å fortelle om folkelivet langs elvebredden. Han ser mange hvite telt, og han hører musikk fra grammofoner og fra en mandolin. Både fosseduren og musikken høres godt på lydopptaket. Så tar han kontakt med en mann ved et av teltene.

Mannen forteller at han har tenkt å være ved fossen «en åtte dagers tid» for å prøve fiskelykka. Nå holder han på å gjøre teltet klart for natta. I bunnen har han halm som han sier at han har kjøpt på en gård i nærheten. På gården kjøper han også mjølk. Mannen forteller at området ved Bingsfossen er et populært sted for telting og fising, og på fine sommerhelger kan det gjerne være 40 – 50 telt der.

I et telt ved siden av har tre damer slått leir. De har kaffe, kringle og likør, og grammofonmusikken lyder i den lyse-sommerkvelden. Damene forteller at de skal være der et par dager. De fisker ikke, sånt er det mannfolka som driver med. Men de håper å få en gratis fiskemiddag.

Reportasjen fortsetter nede ved elvekanten der vi får møte sportsfiskere både med kastesluk og fluestang. Markfiske holder de seg unna, det er for simpelt for en ekte sportsfisker. Det blir også landet en fin fisk mens reporteren er der. Vi får høre mye om sportsfiske og de opplevelsene det gir.

Fiskerne kommer fra Oslo. Den ene sier at han er så heldig «å få disponere en bil», så han farter land og strand rundt på fisketurer.

Dette opptaket er snart 80 år gammelt. Når jeg lytter på det, slår det meg hvor god tid man hadde i en radioreportasje den gangen. Det er flere lange pauser der vi bare hører suset fra elva. Både intervjueren og dem som han snakker med, bruker De som tiltaleform, og de ordlegger seg i nokså formelle vendinger. En annen ting som jeg legger merke til ved måten de snakker på, er uttalen av r-lyden. De har en rullende tungespiss-r som vi sjelden hører i våre dager, men jeg husker at mange eldre mennesker hadde slik uttale da jeg var barn.

Hvis dere synes dette høres interessant ut, anbefaler jeg dere å gå inn på Internett på nettstedet Bokhylla.no eller gå inn på nettsiden til Nasjonalbiblioteket. I søkefeltet kan dere skrive Bingsfossen, og da kommer dere til lydopptaket. Ellers vil dere på det samme nettstedet finne mye interessant stoff fra bygda vår ved å bruke Sørum, Sørumsand eller Blaker som søkeord.

Kilde:

www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_dra_1990-02239P

Artikkelen stod på trykk i Sørum-Speilet nr. 1 - 2018

Alle foto: I. Orderud

Fossegrimen 100 år

Koret, som har base i Blaker, ble stiftet i 1924 og inviterte til stor jubileumskonsert. Den ble holdt i Frogner Kultursenter den 8. juni. Sangere og solister gjennomførte et flott og variert program. De startet med Romerikssangen, fortsatte med «Når fjordene blåner» og flere andre kjente og kjære melodier og tekster.

Koret er et blandakor og har i dag ca. 40 aktive medlemmer. Konserten rommet også flott innslag av Sørums Storband med solist Marianne Ligaard Eriksen. Pianist Øyvind Fossgaard, bassist Eivind Woxen, gitarist Lars Jørgen Frisnes og Glenn Skoglund Ask bak trommene var med på å løfte konserten ytterligere.

Det vanket rosende ord fra mange hold til koret som har gledet så mange i hele 100 år.

Litt blomster fikk de også, bl.a. fra Blaker og Sørums Historielag, som var representert ved leder Elin Mørk.

Vi ser frem til nye 100 år med gledessprederne – og gratulerer styreleder Lisbeth Woxen og koret med jubileumsåret.

Fortjent takk til Lillian Mobæk

Da Lillian Mobæk gikk ut av styret i Romerike Historielag på årsmøtet 6. juni i år, vanket det gode ord og blomster.

Heldigvis fortsetter Lillian som ansvarlig for Romerike Historielags hjemmeside og i Skytilens redaksjon.

Foto: R. Fjørstad

VELLYKKET MEDLEMSMØTE

hos Turid Gjørde i Nittebergveien i Blaker

Tekst: Randi Fjørstad - Bilder: Ingun Orderud

Heldig er historielaget som har medlemmer som inviterer oss på besøk, og som har en interessant historie å fortelle om stedet de bor og husene som står der. Den 22. juni åpnet Turid Gjørde (tidligere ansvarlig for markedsføring av Sørumsfestivalen i 8 år, og medlem av Sørum Kulturforum) hjemmet sitt for historielaget. Et 20-talls medlemmer fant veien i regnværet, og de ble ikke skuffet. Tvert imot. Arrangementet, som skulle foregå utendørs i Turids praktfulle hage med storslått utsikt over Glomma, ble ikke avlyst pga. våte dråper. Det ble isteden flyttet innendørs, og der var det både hjerterom og gode stoler til alle.

Vi startet inne i Turids nyrestaurerte stabbur fra 1881. Turid fortalte levende og interessant om hvordan hennes foreldre, Toralf Gjørde fra Gildeskål, og Helene f. Sætrum fra Alta, hadde slått seg ned på Nitteberg i 1956, om hvordan det var å vokse opp der, og hvordan alle fremtidsplaner for gården ble endret da faren brått døde da Turid var 14 år.

Som enke solgte moren Helene gården og det meste av jorden. Hun beholdt 2 mål selv og bygget nytt hus der. I tillegg beholdt hun det gamle stabburet. Hun flyttet inn i det nye huset sammen med datteren Turid og sin gamle mor, Signe. Signe hadde flyttet med datteren fra Alta og ned til Blaker.

Stabburet ble med årene ganske nedslitt, og Turid bestemte seg for å gjøre noe med det. Hun ønsket å fullføre morens drøm om å bruke det til annet enn oppbevaring. Med litt økonomisk støtte fra Norsk kulturarv og Lillestrøm kommune har hun realisert drømmen. For knapt ett år siden ble stabburet fra 1881 ferdig restaurert.

Stabburet har bl.a. en interessant ytterdør. Det er døren til gamle Blaker kirke som ble revet i 1881. Kirken fra 1664 var blitt for liten. Det skulle bygges ny kirke, og på en eller annen måte har altså den gamle døren havnet på Nitteberg. Det er virkelig flott at døren er bevart og i bruk. Den er vakkert smykket med lås og beslag fra 1600-tallet. En branntomt på Nitteberg var synlig et stykke inn på 1900-tallet, og sporene skal ha vært etter den gamle preste-enkeboligen på gården.

På grunn av regnværet ble vi raust invitert inn i hovedhuset av Turid. Historielaget serverte kaffe og deilig nystekt kringle av Anni Ormstad.

Nydelige rømmebrød hadde Turid stekt selv. Gunnar Sem Kristiansen, sogneprest i Sørum, var invitert med for å føre an i en liten allsangstund. Med nystemt gitar ledet han oss trygt og godt gjennom både Kjærlighetsvisa av Halfdan Sivertsen og Blakersangen. Den siste skrevet av Bitten Jødahl og Trond Thoreid. Bitten var med oss og akkompagnerte på et nystemt piano.

Til slutt fikk vi et fint og fornøyet solonummer av Gunnar prest, som jeg gjentar her:

En gammel munk gikk ut for å spasere, for sola skinte varmt nå ved St. Hans, så ei han orket sitte inne mere og telle bønnen på sin rosenkrans.

Og alt var fred hvor hen han vendte øyet, da stille ut av klostrets port han tred, kun klostrets ku lå doven og fornøyet, den tygde og den tygde om igjen.

Mot himlen hevet munken fromt sitt øye. Der seilet det en svaler høyt mot sky.

«Hvem våger! Hvem er du som i det høye, i selve Himmelriket søker ly?»

Men svalen høflig var som noen annen, ga munken på hans spørsmål grei beskjed. Den sendte sitt visittkort ned til mannen, det dalte på hans blanke isse ned.

Men munken hevet atter fromt sitt øye og sine hender stille folder han: «Ha takk, o Gud, at ikke i det høye som svalen kua også flyge kan.»

Gitaren Gunnar spilte på har også en interessant historie. Det er en Skaugitar, en veldig populær gitar blant Norges første rockere på 1950-tallet. Det som er mere interessant for oss i Sørum er at

Turid Gjørde ønsker velkommen.

produksjonen av Skaugitarer foregikk på Lundermoen. Der startet Oddvar Hasle og Alf Henry Heder en gitar-fabrikk i 1951. Før det arbeidet begge hos Hagstrøms gitarfabrikk i Oslo. Der ble de kjent med Oscar Skau, som utviklet denne akustiske kassegitaren, også kalt orkestergitar. (Se mer om gitaren og fabrikkene i Sørum-Speilet 1-2020). Skaugitarene er klenodier, og et par av dem er innlemmet i samlingen til Rockheim museum i Trondheim. Men det kan gå ille med små klenodier også. Gunnar fant sin gitar på loppemarkedet i fjor, til kr 80,-! Sånn kan det gå med de beste.

Men nå har denne gitaren fått et nytt liv. Den er pusset og stelt, og blir stemt og spilt på med jevne mellomrom. Til glede for historielagets medlemmer denne lørdagen på Nitteberg. Medlemmene koste seg, og fikk med på kjøpet mange fine synsinntrykk fra Turids nydelige hjem. Et hjem preget av Turids mor Helenes kunstneriske evner. Hun var en dyktig billedveverske.

En stor takk til Turid Gjørde for gjestfrihet som ga oss minnerike timer i vakre omgivelser.

Filmkveld på Frogner

Av Randi Fjørstad

Den 23. mai inviterte historielaget medlemmer og andre interesserte til filmkveld litt utenom det vanlige på Frogner skole og Kultursenter.

40 interesserte møtte for å se den første av fire planlagte filmer om lokal historie i Sørum, Fet og Skedsmo. Denne første filmen varte en drøy halvtime. Den tok oss med på en reise tilbake til istiden og frem til 1500-tallet. Storslåtte bilder, med godt tonefølge og informasjon om historiske steder i alle de tre tidligere kommunene, gjorde halvtimen til en fin og interessant opplevelse.

Produsent av filmen er VISYN, en kulturstiftelse som har som mål å forsterke følelsen av identitet, tilhørighet og trivsel i den nye storkommunen Lillestrøm. Planen er altså å lage 4 halvtimes lange filmer om fortid, nåtid og felles fremtid i Lillestrøm.

Sammenslåingen av kommunene Sørum, Fet og Skedsmo i 2020 gjorde Lillestrøm kommune til en av landets største kommuner med over 90 000 innbyggere. Det er fort gjort å føle seg fremmedgjort i den nye storkommunen. Historielaget har tro på at man gjennom formidling av lokalsamfunnets historie, og ved å dele noen visjoner om fremtiden, kan forsterke følelsen av identitet, tilhørighet og trivsel.

Den neste filmen skal ta for seg perioden 1500 - 1814. VISYN ønsket derfor respons fra kinopublikumet, både om den filmen som nå er ferdig og den som er under planlegging. Det ble etter fremvisningen servert kaffe og kringle v/Frogner Sanitetsforening, og praten gikk livlig rundt alle bord.

Og jeg tror ikke VISYN ble skuffet over responsen og ideene. Publikum engasjerte seg, og sendte med mange gode innspill til det videre filmarbeidet. Innspillene dekket både historiske steder og bygninger det er viktig å vise fra alle de tre tidligere kommunene, og også hvilke temaer det er viktig å belyse.

Historielaget følger prosessen, ser frem til neste film med spenning, og ønsker VISYN lykke til med dette store og viktige prosjektet.

Det aller første lokomotivet som kjørte gjennom Sørumsand til Kongsvinger i 1862. Det ble kjøpt inn fem slike lokomotiver, produsert i England. Ett av dem fikk navnet «Caroline», er satt i stand og kan kjøres. Lokomotivet oppbevares på Norsk jernbanemuseum, og kjøres et par ganger i året. Museet har gitt oss tillatelse til å bruke bildet i artikkelen.

Smalgangen på Sørumsand - Et spor, en snarvei og ei grind

Av Randi Fjørstad

Gammel korrespondanse i historielagets arkiv vitner om farlig trafikk over jernbanelinja ved Sørumsand stasjon i gamle dager. I vårt langstrakte land er det milevis med jernbanestrekninger. Langs linjene er det mange stasjoner, små stoppesteder og et utall planoverganger. De fleste planovergangene er sikret i dag, men fortsatt finnes det mange overganger uten grind og varslingsystem. I tillegg krysser folk gjerne linja der det passer best for dem. «Snarveier» danner seg fort der alternativene blir for tungvinte. Det gjorde det også på Sørumsand.

Stoppesteder og stasjoner

Kongsvingerbanen ble åpnet 3. oktober 1862, og er Norges nest eldste normalsporede jernbanestrekning. Den strakk seg først fra Lillestrøm til Kongsvinger. De neste tre årene ble banen utvidet fra Kongsvinger til Magnor, og knyttet til det svenske jernbanenettet i 1865.

Jernbaneverket skilte mellom stoppesteder og stasjoner. Stoppestedene hadde som regel kun en perrong og ingen stasjonsbygning. Da banen åpnet i 1862 stoppet ikke toget på Sørumsand i det hele tatt. Det stoppet i Fetsund, Blaker, Haga, Årnes og Skarnes. Det tok 30 år før toget stoppet på Sørumsand. Det skjedde

først i 1892, samtidig med utbyggingen av Sørumsand som tettsted. Nærværet av jernbanen hadde tiltrukket seg forretninger og bedrifter selv om toget ikke stoppet. Fradeling av tomter og bygging av hus, industri og næringslokaler skjøt fart ut over 1890-årene og tidlig 1900-tall. Behovet for at toget også stoppet på Sørumsand økte i takt med utbyggingen. I 1892 skjedde det altså. Stoppestedet fikk navnet Sørumsanden, og lå et par hundre meter lenger vest for der stasjonen ligger i dag. (Historien om hvordan stoppestedet Sørumsanden ble til står i Sørum-Speilet nr. 4 fra 2016, skrevet av Kjell Romsås og Anne-Marie Lund). Etter elleve år, i 1903, ble Sørumsanden stoppested oppgradert til stasjon. Det medførte bygging av stasjonsbygning,

og det ble samtidig besluttet å flytte stasjonen dit den ligger i dag.

Samtidig med flyttingen og oppgraderingen av Sørumsanden til stasjon ble den smalsporete skinnegangen til Urskog-Hølandsbanen forlenget med drøyt 2,5 km. Urskog-Hølandsbanen hadde hatt Bingsfoss stasjon som endestasjon og omlastingssted. Nå skulle omlastingen foretas på Sørumsanden nye stasjon. Seks år senere, fra februar 1909, ble navnet endret til Sørumsand Stasjon.

Stasjonsbygningen

Jeg må skrive litt ekstra om stasjonsbygningen på Sørumsand. Den var faktisk litt spesiell da den ble oppført i 1903, midt imellom den smalsporede

Dette bildet av Smalgangen ligger i Valstad Cafés arkiv. Det er tatt fra Valstad café mot jernbanesporet. Bildet er udatert og fotografen er ikke kjent. Det er imidlertid nærliggende å tro at det kan være et bilde tatt av Trygve Valstad. Han var en ivrig fotograf. I 20 år (1938-58) var han også korrespondent for Indre Akershus Blad. Han hadde kontor i Valstad Café, som fungerte som et slags avdelingskontor for avisa. Det var dit folk kunne gå når de ønsket lokalt stoff inn i avisa.

Dette fantastiske bildet viser en dame i full fart over sporet, fra stasjonen og rett over mot Smalgangen. Fra Sørum fotoarkiv

skinnegangen til Urskog-Hølandsbanen og den normalsporede skinnegangen til Kongsvingerbanen. Togs Skinner på begge sider altså. Urskog-Hølandsbanens skinner på nordsiden og Kongsvingerbanens skinner på sørsiden, der sporet fortsatt går. Inngangsdøra ble lagt til gavlveggen mot øst, slik den er i dag.

Sørumsand stasjonsbygning var et nydelig bygg, tegnet av den 33 år gamle arkitekten Paul Franz Wilhelm Armin Due fra Oslo. Paul Armin Due, med utdanning fra Hannover, arbeidet i farens arkitektfirma. Faren, som også het Paul, var ansatt som jernbanearkitekt. Både far og sønn tegnet flere bygninger for jernbanen. Bygningen ble oppført i Jugendstil, også kalt «byggmesterjugend». Stilen kjennetegnes med få, men i øyenfallende jugend detaljer, som korsformede vinduer og buede lister. Alle skarpe hjørner og rette linjer ble unngått til fordel for elegante buer. I dag er det kun de buede vinduene ved inngangen som minner om stasjonens «glansdager».

Med nyoppført stasjonsbygning, og som omlastingssted til den smalsporede Urskog-Hølandsbanen, ble Sørumsand stasjon regnet som en av de fem store stasjonene langs Kongsvingerbanen. De andre store var Fetsund, Årnes, Skarnes og Kongsvinger.

I 1919 fikk stasjonen en omlastingskran med løftekasser av tre. Kassene ble etter hvert kalt containere, og kрана på Sørumsand var Norges første containerkran. Krana er restaurert av UHB (Urskog-Hølandsbanen) og er fortsatt i driftsmessig stand.

Stasjonsbygningen ble restaurert og ganske omfattende ombygget i 1962. Da

ble dessverre den fine jugend dekoren fjernet, f.eks. flotte ornamentene rundt alle hjørner. Taket ble også revet og bygget om. Et lite bilde av stasjonen, tatt under oppussingen i 1962, viser bygningen med revet tak. Bildet er tatt av Trygve Valstad.

Snarveien over linja

Da jernbanen ble bygget i 1862 var Sørumsand, som nevnt, absolutt ikke noe tettsted, selv om det var et ferjested. Først fra 1898 og tidlig 1900-tall startet bygging av hus og industri både på sørsiden og nordsiden av sporet. Sørumsand Trevarefabrik og Høvleri (etablert 1898), Sørumsand Cementstøperi og Sørumsand Verksted (etablert 1903), nevnes som de tre største arbeidsplassene. I dette tidsrommet (tidlig på 1900-tallet) økte også antallet lensearbeidere, og det ble bygget 7 nye lensebruk. I 1910 etablerte Valstad Café seg på sørsiden, og ferdseilen over sporet økte i takt med utbyggingen. Det dannet seg fort en gangsti mellom Sørumsand Verksted og huset til Olaus Nilsen. Olaus var formann på Sørumsand Trevarefabrikk, og bygde hus på tomten Sletten på sørsiden av jernbanesporet i 1904, seks år før Valstad Café ble satt opp bare et steinkast unna. Huset til Olaus Nilsen grenset helt inn mot jernbanesporet.

På 1920-tallet ble det også anlagt en idrettsplass på sørsiden av sporet. All byggingen førte til økt trafikk over toglinja. Bl.a. ble Sørumsand Markedet arrangert på idrettsplassen, med stor festivitas, revy, basar og masse folk. Og folk foretrakk snarveien tvers over jernbanesporet fremfor å bruke jernbaneundergangen som lå lenger vest.

Gjerde og grind 1905

Når det første gjerdet ble satt opp for å hindre fri ferdsel over linja har jeg ikke funnet dokumentasjon på. Men da Olaus Nilsen bygde huset sitt på tomten Sletten i 1904 var det gjerde der. Allerede året etter sørget Nilsen for å få tillatelse til å lage en grind i gjerdet.

Så går det 24 år, eiendommen Sletten har skiftet eier både en og to ganger, og nå er det banksjef Sigurd Rønsen som eier Sletten. Da mottar banksjef Rønsen følgende brev, datert 6. juni 1928, skrevet av «distriktschefen i Norges Statsbaner»:

«I 1905 blev der gitt O. Nilsen tillatelse til å anbringe en grunn i jernbanens gjerde ved Sørumsand stasjon for passasje til og fra stasjonen. I anledning av denne tillatelse blev der av O. Nilsen avgitt erklæring, datert 14de juni 1905 som blev tinglyst på O. Nilsens eiendom g.nr.41 b.nr.8.

Tillatelsen var begrenset. Forutenom O. Nilsen blev den samme tillatelse gitt 4 andre, som bodde på samme side som O. Nilsens eiendom lå. Den begrensede tillatelsen til grinnen og dens benyttelse er i årenes løp gått over til å bli noget helt annet enn forutsetningen var, idet grinnen og passasjen nu benyttes av hvemsomhelst som en ren allfarvei.

Herved oppstår stor fare for menneskeliv og for trafikksikkerheten. Dette forhold må derfor opphøre og jernbanen er nødsaget til å tilbakekalde den gitt tillatelsen og avstenge passasjen fra 1ste juli d.å. Deres erkjennelse for mottagelsen av nærværende utbes. Undertegnet For distriktschefen (navn uleselig)».

Dette bildet er tatt av Trygve Valstad i 1962. Det viser stasjonsbygningen under oppussing, bl.a. med revet tak.

Sørumsand stasjon før 1909, mens den ennå het Sørumsanden stasjon. Fra Sorum fotoarkiv.

Ny avtale om grind – 1931

Fra 1. juli 1928 ble altså grinda stengt, og gående måtte bruke jernbaneundergangen lenger vest. Det ble for tungvint. Mange ville ha tilbake muligheten til å gå Smalgangen slik de var vant til. Trafikken over sporet gikk begge veier. Til og fra jobb, og mange ville drikke kaffe og spise middag på Valstad Café. Det var nok en del som likevel tok seg ulovlig over sporet, særlig arbeidere ved Sørumsand Verksted.

Kontakt med Jernbaneverket ble iverksatt umiddelbart. Opplysningene om dette er funnet i en korrespondanse mellom Jernbaneverket og Sørumsand Velforening fra 1941 og 1942. Der omtales «Smalgangen» og ferdsele over jernbanesporet, samt en overenskomst datert 8. desember 1931. Den ble inngått mellom Norges Statsbaner, som den ene parten, og herrene K. Valstad og A. Østby som den andre parten.

Valstad og Østby var absolutt ikke alene om å sloss for bruken av Smalgangen.

I overenskomsten står det at herrene Valstad og Østby «undertegner på vegne av interessenter. Det var mange beboere både på sør- og nordsiden av toglinja som var opptatt av det samme.

I et dokument fra 1930, funnet på Valstad Café, har ikke mindre enn 107 givere gitt penger til «Bidrag til bomordning ved overgangen Smalgangen-jernbanestasjonen». Herrene Valstad og Østby hadde startet kronerulling for å dekke en garantipolise på 60 000 kroner som jernbanen krevde for å inngå følgende kontrakt om å åpne grinden i gjerdet igjen:

«Overenskomst mellom D'herrer K. Valstad og A. Østby på interessentenes vegne og Norges Statsbaner angående passasje for alminnelig ferdsele over linjen ved Sørumsand stasjon.

1. Jernbanen samtykker i å la anbringe en selvlukkende grind i jernbanegjerdet like overfor stasjonsbygningen på Sørumsand stasjon og å tillate passasje over sporene gjennom denne grind i forbindelse med den gangsti som er mellom Sørumsand verksteds eiendom og bankbestyrer Rønsens eiendom.

2. Grinden som kan stenges mekanisk fra stasjonen, vil bli stengt og passasje forbudt når jernbanens trafikk krever det. Når grinden er stengt, vil et skilt angi: Sperret (stengt).

3. Arrangementet hermed – og grindens vedlikehold til enhver tid –

skjer uten omkostninger for jernbanen og ansvaret for skade av enhver art som følge av denne passasje påhviler interessentene, som stiller en garantipolise på kr. 60.00.- sekstitusen kroner – til jernbanens disposisjon. Misligeholdelse av polisen medfører øyeblikkelig stengning av passasjen.

4. Jernbanen påtar seg ingen forpliktelser eller ansvar av noen art med hensyn til den grunn som danner gangstien mellom Sørumsand verksted og banksjef Rønsens eiendommer.

5. Grinden og passasjen kan når som helst det av jernbanen måtte bli forlangt sløyfes.

6. Nærværende overenskomst, hvorav interessentene og Norges Statsbaner har hvert sitt undertegnede eksemplar tingleseles for interessentenes regning.

Oslo og Sørumsand den 8. desember 1931 K. Valstad (sign.) A. Østby (sign.) Norges Statsbaner Oslo distrikt Gotfr. Furuholmen (sign.)»

Overenskomsten ble tinglyst, og den 6/7 1932 mottok Kittel Valstad følgende kvittering fra sorenskriveren i Nes: «D.d. mottatt av K. Valstad kr. 5,00 - fem kroner - utgjørende tinglysnings-

Kittel Valstad f. 1883, hans kone Karen Otilie og barna Beate f. 1908, Sara f. 1909 og Trygve 1915. Foto: eier Stiftelsen Valstad Café

Anton Østby f. 1880, hans kone Hulda Cecilie og barna Ragnhild Elsa f. 1907, Arne Henrik f. 1909, og Astrid Sofie f. 1913. Arne Henrik ble gift med banksjef Rønsens datter Bergliot. De ble foreldre til Mette Østby Solhaug Foto: eier Mette Østby Solhaug

gebyr for overenskomst med statsbanene om en grind i jernbanens gjerde ved Sørumsand st.».

Driftige karer

En av drivkreftene var altså K. Valstad, eller Kittel Josef Valstad, som han het. Han var eier av Valstad Café. Valstads hus ble i 1910 demontert på gården Valstad på Skjetten og fraktet til tomten gnr. 41, bnr. 21 i Sørumsand. Valstad Café ble et viktig sted for sosial kontakt, og gamle dokumenter viser en betydelig kafedrift helt fra starten. Det var kona Karen Othilie som drev kaféen. Kittel var ansatt ved Sørumsand Trevarefabrik og Høvleri. Han var i tillegg en aktiv mann i bygda. Bl.a. var han med å stifte Sørumsand Idrettsforening i 1917 og var en drivkraft bak opparbeidelsen av idrettsplassen på sørsiden av sporet.

Den andre pådriveren var Anton Østby. Han bygde hus i 1912 på gnr. 41, bnr. 26 Østli

(I bygdeboka står eiendommen omtalt under Industriveien 15. I dag heter veien Turbinveien).

Anton arbeidet som smed, og i 1922 fikk han bygd ei smie på en nabotomt (bnr. 57). I tillegg var han ansatt ved Sørumsand Verksted.

Ansvarsoverdragelse

Gjerdet langs skinnene skulle i utgangspunktet hindre uønsket, farlig ferdsel over skinnegangen. Norges Statsbaner gir allikevel grønt lys for å åpne grunden i gjerdet på nytt. Og de fraskriver seg ethvert ansvar for både «vedlikehold og skader av enhver art». Det er ikke lite ansvar herrene Valstad og Østby påtar seg. Jernbanen hadde på forhånd krevd at de tegnet en ansvarsforsikring på kr. 60 000, noe de gjorde i selskapet «Zürich», v/agentur Sigurd Hohle, Sørumsand. Polisen ble undertegnet 26. oktober 1931 (noen uker før Jernbanens godkjennelse av grunden). Premien var kr 53,10 per år. Forsikringssummen dekket «inntil kr 60 000 pr. skadetilfelle, dog høist kr 20 000 pr. enkelt person og kr 10 000 for godsskade (med en «selvforsikring» på kr 10)». To år senere (9. august 1933) steg premien til kr 63,75 per år.

Smalgangen «offentlig godkjent»

Man kan vel nesten si at snarveien, som på folkemunne ble kalt «Smalgangen», med dette ble «offentlig

Her står de driftige herrene Anton Østby t.v. og Kittel Valstad t.h. Bildet ligger i Valstad Cafés arkiv, og lenge visste man ikke hvem Kittel Valstad sto sammen med. Men nå har vi fått bekreftet av Mette Østby Solhaug at mannen til venstre er hennes bestefar Anton Østby.

Kittel og Anton fremstår som gode naboer og venner. De var jevn gamle, 3 år skilte dem, Kittel var eldst. De var begge gift og hadde tre barn i samme alder. To døtre og en sønn hver.

Mens Kittels etterkommere ikke giftet seg og fikk arvinger, er det flere etterkommere etter Anton.

I dag er det Antons oldebarn, Mettes datter Cecilie Solhaug som har overtatt huset etter oldefaren sin.

Kittels hus er blitt Stiftelsen Valstad Café.

godkjent». I Sørumsand bygdebok står det om Smalgangen:

«Ved den nåværende øvre enden av Ingeniør Bøhns veg gikk det før en fotgjengerovergang over jernbanelinja direkte til Sørumsand stasjon. Den ble kalt Smalgangen og gikk mellom Rønsens hus (Sletten) og bestyrerboligen på verkstedet. Den gikk like inntil veggen på uthuset hos Rønsen. Smalgangen ble stengt i 1965. Husa langs Ingeniør Bøhns veg er blant de eldste villaene på Sørumsand, bygd mellom 1904 og 1910».

Kittel Valstad, Anton Østby og deres interessenter fikk altså på plass grinda igjen, som gjorde det mulig på nytt å passere over jernbanesporet. Kanskje dette samarbeidet var forløperen, eller inspirasjonen til at Sørumsand Velforening ble stiftet? Velforeningen ble

formelt stiftet i 1934 som en «upolitisk sammenslutning av stedets fastboende. Vellefs formål er å fremme stedets interesser til beste på alle måter».

Ti år etter at grinda i jernbanegjerdet ble gjenåpnet fikk Kittel Valstad og Anton Østby et brev fra Norges Statsbaner, dat. 20. oktober 1941. Der påpekes følgende:

«Det har i løpet av det siste år vært forøvet en del herværk på porten likesom trafikken gjennom porten og over sporet har utviklet seg derhen at det trekkes sykler, barnevogner o.l. større ting over planovergangen».

Norges Statsbaner er tydelig bekymret for utviklingen. De frykter det skal skje ulykker på denne «fotpassasjen», som de kaller den. De skriver videre at de «for å råde bot på de her omhandlede

Dette gamle kartet fra 1871, som var hemmeligstemplet frem til 2016, viser at det var en undergang på Sørumsand alle-rede fra starten av i 1862. Håndtegnet og oppmålt av Ltnt Aksel Magnus i 1871.

Fortsatt vises årstallene 1890 og 1976 i bilundergangen på Sørumsand. Foto: R. Fjorstad

Fra 1890 og frem til utvidelsen i 1976 var undergangen så smal som dette. Foto: Sørum fotoarkiv

Hvor gammel er planundergangen?

Skriftlige kilder man har til rådighet forteller at undergangen ble bygget i 1890. Altså 28 år etter at toglinja ble lagt. Det som taler for teorien er en stein inne i undergangen med in-skripsjonen 1890. På en annen stein er årstallet 1976 risset inn. Det siste årstallet er det året undergangen ble utvidet til dagens standard. Det har derfor blitt antatt at det eldste årstallet var byggeåret. Men denne teorien har rimet dårlig med veitraséen ned til ferjeleiet på Sanden i 1862. Jernbanelin-ja er også lagt på en ganske høy fylling på denne strekningen. Dvs. at det ikke var naturlig med ferdsel over sporet. Ferdselen måtte mest naturlig ha gått under linja.

Etter en periode med leting i dokumenter og søking på nettet ble letingen kronet med hell. En telefon til fotograf Anders Henriksen var det som skulle til. Han søkte i kartverket og fant et gammelt kart fra 1871. Kartet ble i sin tid laget av militæret, og det ble av en eller annen grunn stemplet «Hemmelig». Kartet ble avgradert først den 3. mars 2016, så alle som tidligere har skrevet bygdebøker o.l. har ikke hatt tilgang til denne informasjonen.

Kartet viser at Sørumsandveien (fylkesvei 172), i likhet med i dag, gikk forbi Sørumsand skole, forbi dagens avkjøring til Orderudfeltet, over Sennerudsletta og ned bakken forbi nåværende avkjøring til Valstad Café

forhold» har tenkt å sette opp en «bås-port» utenfor den grinden som allerede er der. For å sikre overgangen mener de at det er fornuftig med to grunder, både den gamle og den nye, og skriver:

«Herved skulle det faremoment som er til stede når barnevogner, sykler o.l. kjøres over sporene være fjernet. Dette skulle således være en fordel for dem som forsikringstaker. Før vi foretar oss noe med porten vil vi ikke unnlate å gjøre oppmerksom på forholdet, i det vi går ut fra at De intet har å innvende mot den påtenkte endringen i forholdene.»

Sørumsand og Omegn Velforening overtar

Den 8. november 1941 fikk Norges Statsbaner svar fra herrene Valstad og Østby på brevet om portendringen. Valstad og Østby ønsket etter 10 år å overlate ansvaret for jernbanegrinden til Sørumsand Velforening, noe vellet har sagt ja til. De ber om at jernbanen godkjenner overdragelse av ansvaret til vellet.

Den samme måneden får «Sørumsand og Omegn Vel v/ formann hr. K. Stokke» brev fra Norges Statsbaner, som godkjenner ansvarsoverdragelsen,

forutsatt at forsikringsselskapet Zürich også godkjenner overdragelsen og utsteder ny polise. I tillegg krever de godkjenning av en endring i §3 i overenskomsten fra 1931. Tidligere sto det at «Mislighold av politen medfører øyeblikkelig stengning». Jernbanen ønsker at setningen i §3 utvides til: «Mislighold av politen, så vel som manglende vedlikehold av grinden, medfører øyeblikkelig stengning av passasjen».

Smalgangen stengt for godt 1965

De neste 24 årene var det Sørumsand og Omegn Velforening som hadde ansvar for grinden, helt til den ble stengt for godt i 1965. Da var togtrafikken økt betraktelig, spesielt godstrafikken. Det var ikke lenger forsvarlig med en grind. Fra da måtte gående igjen benytte den gamle togundergangen, eller planundergangen som det heter i dag. Jernbanen stengte overgangen med flettverksgjerde i stål, men det ble gjentatte ganger klippet opp etter stengingen, og jernbanens folk måtte reparere hullet. Etter noe tid roet det seg ned, og stengingen forble permanent.

Dato	Betaling	Saldo
1. januar 1950		1265,-
14. april 1951		1461,-
19. november 1951		1661,-
1. januar 1953		1573,45

Bankboken med innsamlede midler til «Jernbaneundergang for gående trafikk ved Sørumsand st.» Første bildet viser de første innskuddene i 1950.

Dato	Betaling	Saldo
31. desember 1992		13 182,76

Bildet viser siste renteberegning og saldo i 1992.

og videre gjennom en undergang til Sanden (Sørumsand). På kartet er det markert for undergang, så den har nok vært der helt fra starten i 1862. Årstallet 1890 er derfor mest sannsynlig fra en utbedring /forsterkning av den første undergangen, som kanskje var laget av trevirke på samme måte som en togundergang på Frogner fra 1850-årene.

Vi kan gå ut fra at jernbaneundergangen på Sørumsand i 1930 fortsatt var veldig smal. Men den holdt til datidens ferdsel, som stort sett besto av gående, hest og kjerre. Fra 1925 passerte kanskje en og annen bil. Rasjoneringen av biler ble opphevet 1. oktober 1960. Fra da, og frem til undergangen ble restaurert og utvidet i 1976, var undergangen et ganske risikabelt nåløye å passere for gående.

Innsamling av midler i 1950 – Moderne undergang for fotgjengere i 2019

54 år etter at «Smalgangen» ble stengt i 1965, fikk Sørumsand en etterlenget fotgjengerundergang mellom sør- og nordsida på stasjonsområdet, lagt på akkurat samme sted som snarveien mot Smalgangen gikk tidligere. Den ble innviet i 2019, helt trygg, grindfri og med heis. Men hvorfor tok det så lang tid?

En undergang for fotgjengere, fra Sørumsand stasjon til «Smalgangen», ble faktisk diskutert veldig tidlig. Og ikke bare diskutert. I takt med at togtrafikken økte ble det farligere

Sorenskriveren i Nes
Sørumsand

A. d. mottak av K. Valstad
K 5, 00 - fem kroner - tilgjængende
tinglysningsskyldighet for overenskomst
med slaløbøerne om en grind
i jernbaneanes gjærde ved Sørumsand
st.

Nes samskriveri 6/7 1932
K. Valstad

En kvittering fra 1932 for innbetalt tinglysingsgebyr på fem kroner for overenskomsten mellom jernbanen og Valstad/Østby.

å krysse sporet, selv om et to-faset grind-system sørget for at folk ikke løp vilkårlig over sporet med barnevogner og sykler. Tanken på en undergang direkte fra stasjonen til Smalgangen vokste derfor lenge før «Smalgangen» ble stengt i 1965. Kanskje skjønte man at det kun var et spørsmål om tid før Smalgangen kunne bli stengt for godt.

Igen var Kittel Valstad en drivkraft. Han organiserte innsamling av midler til formålet allerede i 1950. Da opprettet han en konto i Sørumsand Privatbank (senere Bergen Bank, i dag DNB). Kontoen fikk navnet «Jernbaneundergang for gående trafikk ved Sørumsand st.». Dokumentasjon på dette ligger på Valsstad Café, i form av tre bankbøker, alle merket formålet. Det første innskuddet ble gjort 23. oktober 1950. Da ble det satt inn kr 1265,-. I 1951 ble det satt inn ytterligere to beløp, kr 260,- den 14. april og kr 200 den 19. november. Saldoen per 1. januar 1953 var kr 1 573,45. Etter den tid ble det ikke satt inn flere beløp.

Anton Østby døde 79 år gammel i 1959. Kittel Valstad døde i 1965, samme år som «Smalgangen» ble stengt for godt, og før Kittels «kongstanke» om

undergang under togs�innene ble en realitet. Kittel ble 82 år. Pengene han hadde samlet inn til formålet «undergang» sto imidlertid fortsatt på konto – og de fortsatte å forrente seg. Den 5. februar 1987 var innstående på konto kr 8 178,77. Da ble beløpet overført til en høyrentekonto. Dette beløpet har forrentet seg frem til 31/12-1992, som er siste notering i bankboken. Saldoen var steget til kr 13 182,76.

Den siste bankboken er som de to foregående merket «Jernbaneundergang for gående trafikk ved Sørumsand st.». Men i tillegg er navnene til søskenparet Trygve og Beate Valstad ført inn i boken. Det viser at det var søskenparet som sørget for overflyttingen til høyrentekonto.

Begge søsknene døde rundt årsskiftet 1996/1997. De hadde ingen arvinger eller testament. Dødsboet ble derfor et offentlig skifte. I opplysningene som finnes om dødsboet, kommer det ikke frem opplysninger som viser at banken utbetalte de innsamlede midlene til «arvingen» Staten (i dette tilfellet v/Nes skifterett).

Stiftelsen Valstad Café, ved Helge

Takk til våre sponsorer:

interoptik
Nordfonna

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonna@interoptik.no
www.interoptik.no
Åpningstider: 10 – 20 (18)

Økland

X+IDE
xide.no

**Akershus
energi**

Inspirert av *framtida*

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

TOTAL
UTESERVICE AS

drift

tømmer - snøservice - utemiljø

BYGDESERVICE

T&B Hansen
Installasjon AS

**Aurskog
SPAREBANK**

**Velkommen til lokalbanken
for hele Romerike**

Telefon: 63 85 44 40

Aurskog, Bjørkelangen, Jessheim, Sørumsand, Årnes

Ta vare på bilen din
**- VASK
BILEN
HOS OSS!**
Velkommen!

CIRCLE K SØRUM
TLF 63 86 80 50

BUSS NR. TRE: Bjerkes tredje buss var en 1929 Federal F7 (C-8374) med karosseri fra A.W. Iversen i Lier, en karosserifabrikk som i årenes løp bygde opp flere busser for Bjerkes Bilruter. Slik det var vanlig på busser på 1920-tallet har karosseriet ikke midtgang, men direkte inngang til hver seterad – såkalt sedanbuss. Bussen tok 17 passasjerer, én satt ved siden av sjåføren, de øvrige var plassert fire i bredden med den nest bakerste seteraden vendt bakover på grunn av hjulkassene. Takgrind og bagasjekasse bak. Bildet er tatt utenfor Schweigaards gate 68 i Oslo. Der er det bar veibane, men kjettinger på bakhjulene tyder på et annet føre lenger nord. Vi ser at bussen er skiltet Sørum-Skedsmo-Oslo.

Sørumruta er snart 100 år

Av Asbjørn Rolseth

91 Stomperud har alltid hatt et svare strev med å komme hjem til Sørum for å feire jul. Han har brukt både hest, rattkjelke, rakett-drevne ski og selvbygd romskip. Men hvorfor gjøre det så vanskelig når han bare kunne hoppe på en buss fra Bjerkes Rutebiler?

Andre folk fra Sørum tok i hvert fall bussen. Rutebilvirksomheten som startet for nesten et århundre siden, har hatt stor betydning for befolkning og næringsliv i de områdene som sognet til rutestrekningene Bjerke kjørte. God bussforbindelse var en viktig faktor for at Lørenfallet kunne utvikle seg til et tettsted, der mange av innbyggerne var dagpendlere til hovedstaden.

O.H. Bjerke begynte med bussrute mellom Sørum og Oslo i 1926. Bjerkes Rutebiler ble en del av Romerike Busstrafikk i 1959. Snart 100 år etter starten på rutebilvirksomheten fungerer anlegget i Lørenfallet fortsatt som base for busstransport.

1920-årene var en etableringsperiode

De første bilrutene i Norge ble kjørt med store, åpne sjueters personbiler. Tidlig på 1920-tallet begynte overgangen til busser, som hadde plass for 12-20 passasjerer. I løpet av 1920-tallet ble det i landdistriktene i Akershus startet mange bilruter, som enten gikk til nærmeste jernbanestasjon eller direkte til hovedstaden.

Utviklingen fortsatte på 1930-tallet, med større og bedre materiell og stadig utvidelse av rutenettet. Ved krigsutbrud-

det i 1940 var det drøyt 100 bilruter med ca. 300 rutevogner i drift i Akershus fylke. Denne virksomheten sysselsatte rundt 600 personer. Alle kommunene i Akershus hadde én eller flere bilruter, som var fordelt på godsruiter, personruiter og kombinerte ruter. De fleste bilrutene ble etablert og drevet av lokale foregangsmenn. Større rutebilselskaper kom for alvor inn i bildet først etter krigen, da mange private operatører slo seg sammen.

Tre jernbaner og tre riksveier

Sørum var heldig stilt med et godt utviklet samferdselsnett. Ikke mange landkommuner kunne skryte av å ha tre jernbaner og tre riksveier. Hovedbanen (åpnet 1854) hadde stasjon på Frogner (også fra 1854) og senere Lindeberg (1944). I 1903 fikk Kongsvingerbanen (åpnet 1862) forbindelse med Aurskog-Hølandsbanen på den nye Sørumsand stasjon. Gjennom Sørum gikk også Trondhjemsveien / Riksvei 50, Haldenveien / Riksvei 8 og veien Sørumsand-Fetsund (Riksvei 44).

Men Midtbygda lå forholdsvis langt unna jernbanestasjonene. Her kom rutebilpioneren i Sørum, O.H. Bjerke, inn i bildet. Ole Hertenberg Bjerke (1877-1947) var fra Søgarn Bjerke på Bjerkemoen på Frogner i Sørum, hadde sju

PIONER: Rutebileier Ole Hertzberg Bjerke var en målbevisst gründer som bokstavelig talt satte spor etter seg i Sørumsand.

søsken og ble gift med Helga f. Olsen (1882-1928). Helga kom fra Vålerenga. De fikk seks barn – Kristian, Lars, Olav, Birger, Ragnhild og Odd. Bjerke var innehaver av Frogner skysstasjon på Hvalsødegården, som han kjøpte i 1917. Erfaring med biler fikk han mens han tidligere drev med brødkjøring i hovedstaden. Han forsto at motorisert transport var fremtiden og startet med drosjebil allerede i 1920. I 1924 begynte han med lastebiltransport, året etter var han i gang med gods- og melkerute fra Skedsmo Meieri.

Bjerke så at det var behov for rutebiltransport mellom Lørenfallet og Frogner stasjon, en strekning på 8,5 km. Å kjøre til Sørumsand var ikke noe alternativ. Da Bjerke startet bussrute i 1926, var det ennå ingen bru over Bingsfoss – den ble først åpnet høsten 1927. Samtidig ble også den nye veien fra Val til Bingsfoss åpnet.

Bjerkes nye personrute Sørums Meieri – Oslo ble kjørt med en 13-seters Chevrolet med et busskarosseri av enkel standard. Trafikkgrunnlaget viste seg å være så bra at det ble anskaffet to busser til, en i 1927-28 og en i 1929. Begge med bedre karosserier og begge av typen Federal, et solid amerikansk merke som var mye brukt som lastebil og buss i Norge i mellomkrigsåra. Mens de to første bussene sannsynligvis ble kjøpt brukt, var 29-modellen ny. Den kostet 17.000 kroner, som tilsvarende 688.500 kroner i dag. En betydelig investering, som ble finansiert gjennom en leiekontrakt med importøren av Federal, Øivind Holtan Automobilforretning i Oslo. Kontrakten viser at Bjerke betalte 5670 kroner kontant, resten med 378 kroner i månedlige avdrag.

STAS MED NY BUSS: O.H. Bjerke bak rattet på en ny Federal buss, ved avhenting i Oslo ca. 1927. Denne bussen var registrert som C-1833.

Ruta ble også utvidet til Egner og Val. Men i 1932 ble det plutselig stopp med å kjøre folk helt til Oslo. NSB grep inn og ville bare godta at Bjerke kjørte til Frogner stasjon, derfra måtte folk ta toget til byen. Bjerke fikk heretter bare kjøre kombinert gods- og personrute til Oslo. Etter tre år fikk han likevel konsesjonen på personruta tilbake.

Bjerke kjøpte i 1928 eiendommen Brandvold i Lørenfallet, som ble ny base for virksomheten. Under krigen måtte rutetilbudet reduseres fra to avganger daglig til én tur per dag, dessuten ble endeholdeplassen flyttet fra Sørums Meieri til vestsida av Nordlibrua. Det ble gjort for å unngå de restriksjonene som gjaldt for «Grensesone øst» på østsida av brua. Etter krigen ble det kjørt fem daglige avganger til Oslo, senere ble frekvensen økt til det dobbelte.

Godsrute og melkekjøring

Ordinær godsrute Sørums Meieri – Oslo ble drevet fra 1929. I et rutehefte for Oslos omegn som Norges Rutebileieres Forbund avd. Oslo og Akershus utga i 1941 ser vi at «Nr. 359 Sørumsruta» var en av 20 bilruter som gikk ut fra Ankertorget. Ruta hadde følgende utenbys holdeplasser: Solvang kafé (Solvang Kafé på Gjelleråsen var forløperen til Mortens Kro), Kragerud, Kjellerholen, Skedsmokorset, Fjeldbo, Ausenveien, Knatten og Sørums (dvs. Lørenfallet). Med godsruta kunne det sendes varer til i alt 20 næringsdrivende som sognet til disse holdeplassene. I Sørums var det Kafé Tora, Kjøpm. M. Gauterud, Frogner Meieri, Kjøpm. Holter, Kjøpm. Engerdal, Sørums Meieri og Kjøpm. Nøvik.

MELKETANKBIL: Bjerke var tidlig ute med tankbiltransport av melk. Allerede i 1939 gikk denne Federal'en i rute fra Frogner Meieri til Melkeforsyningen i Oslo. Her fyller Kristian Bjerke knott på generatoren. Legg merke til stakestokken som var et nødvendig hjelpemiddel for å holde prosessen i gang. På bakken ligger løs knott, som var små stykker av løvved. Foto fra 1943 eller 1944.

Bjerke så også andre muligheter innenfor transportbransjen. I 1939 begynte han å frakte melk med tankbil fra Frogner Meieri til Melkeforsyningen i Oslo. Bjerke hadde dermed en av landets aller første melketankbiler. Kanskje var han inspirert av tankbilen til Aurskog Meieri, som fra 1937 kjørte gjennom Sørums på vei til Oslo. Melketankbilen i Aurskog var landets første i sitt slag.

MAN OG VOLVO: To av Bjerkes rutebiler skiltet Sørum-Oslo fotografert i 1950, fra venstre MAN (C-30112) og Volvo (C-17796). Bildet er tatt på Ankertorget. K.

Neste generasjon overtok

Bjerke fornyet jevnlig bilparken, men antall busser holdt seg på tre frem til 1946. Etter krigen var materiellet nedslitt, og det var vanskelig å få fatt i nye busser. Erling Håkonsen, som jobbet for Bjerke, sporet opp en MAN buss som sto igjen etter tyskerne. Den var klassifisert som defekt og ble solgt rimelig, men det viste seg at den lett lot seg reparere. Krigsbussen ble blant annet brukt på en Danmarkstur med elever fra Blaker Skanse i 1946. Odd Bjerke var sjåfør.

Fra 1. januar 1944 overtok sønnene Kristian Bjerke (1903-1988), Lars Bjerke (1906-1990), Olav Bjerke (1908-1996), Birger Bjerke (1910-1975) og Odd Bjerke (1915-2010) driften av det som heretter fikk firmanavnet Bjerkes Rutebiler. I 1946 ble tilbudet utvidet med lokalruta Frogner-Sørumsand-Fetsund og i 1949 ble Oslo-ruta forlenget til Torbjørnsrudveien ved Rånåsfoss. Parallelt med rutebildriften startet brødrene Bjerke i 1953 Sørum Bil- og Maskinrekvisita A/S, som i årenes løp har solgt drivstoff under varemerkene BP, Norol, Statoil og Circle

Bussene fra de forskjellige private rutebilselskapene som kjørte mellom Oslo og ulike kanter av Romerike, var et iøynefallende innslag i trafikkbildet. – Vi kalte dem bare «bonde-buss» forteller Tor Ivar Volla, som vokste opp i en leilighet ved Carl Berners plass. Der passerte alle bussene som kom fra Ankertorget og kjørte oppover Trondheimsveien. Med stedsnavn som Hurdal, Gjerdrum, Nannestad og Sørum i skiltkassa forsto byguttene at de skulle «ut på landet et sted», men Tor Ivar innrømmer at geografikunnskapene ikke strakk til for noen nærmere forståelse av hvor de dro. Egentlig var det nok å se på bussens fargeskjema for å fastslå reisemålet, for hvert selskap skilte seg ut med sine signaturfarger. Hurdal-bussene var gule med rød stripe under vinduene, mens Sørum-bussene var grønne med gul stripe.

Turisttrafikk

Bjerkes Rutebiler drev i mange år utstrakt turbilkjøring. Annonser for turer ble satt inn i forskjellige tidsskrifter. Skoleklasser, lag og foreninger ble kjørt både rundt i Norge og til utlandet.

KLAR FOR PARIS: C-17813, en Volvo, ble brukt på turen til Frankrike i 1949. En såkalt solskinnsbuss, med overlysvinduer og høy standard på innredningen. Bildet er tatt ved eiendommen Brandvold på østsida av Haldenveien, der Bjerke hadde bolig og bensinstasjon før nytt anlegg ble oppført på dagens lokasjon.

Legendarisk i så måte er en tur til Paris og Nice i 1949 med Odd Bjerke bak rattet på en Volvo. I Frankrike ble det problemer med bensinpumpa. Deler til Volvo fantes ikke på de breddegrader. Odd måtte skrive brev hjem og be om å få ny bensinpumpe sendt til ”Odd Bjerke, Poste Restante, Paris”. Pumpa kom utrolig nok fram og reiseselskapet kom hjem igjen, men det ble noen ekstra dager i Frankrike. Senere ble det mye turkjøring til Vestlandet på oppdrag gjennom reisearrangøren Viking Tours.

I 1959 ble selskapet Romerike Busstrafikk A/S (RBT) etablert som en sammenslutning av sju operatører på Romerike. Bjerke gikk inn med 13 busser. Det viste seg å være en gunstig løsning for mer effektiv drift, for etter at bilsalget ble frigitt høsten 1960 tok privatbilismen over mye av trafikken.

DANMARKSTUR I 1946: Odd Bjerke kjørte elever fra Blaker Skanse til Århus med en krigsmodell MAN buss, C-17833. Bagasjen som lå på taket måtte ofte tas ned for å komme gjennom lave jernbaneunderganger.

← **KLAR FOR PARIS:** C-17813, en Volvo, ble brukt på turen til Frankrike i 1949. En såkalt solskinnsbuss, med overlysvinduer og høy standard på innredningen. Bildet er tatt ved eiendommen Brandvold på østsida av Haldenveien, der Bjerke hadde bolig og bensinstasjon før nytt anlegg ble oppført på dagens lokasjon.

MANNSKAP: Mønstring av sjåfører ca. 1950. Fra venstre Reidar Johansen, Ivar Hansen, Harry Walstad, Ole Berntsen, Birger Bjerke, Kristian Bingen, Ivar Dokkebakken og Bjørn Hansen.

Birger Bjerke var lenge styreformann i RBT. Dette selskapet ble senere solgt, men selv om Bjerke-familien er ute av selve bussvirksomheten fungerer anlegget i Lørenfallet fortsatt som en base for bussrutene i området. Bjerkes Rutebiler er i dag et rent eiendomsselskap, som eies av tredje og fjerde generasjon etter O.H. Bjerke.

Som en konklusjon kan vi trygt fastslå at transportvirksomheten som ble startet av O.H. Bjerke for over 100 år siden viste seg å være en bærekraftig idé.

FLAGGSKIP: Bjerkes Rutebiler hadde en av de mest spesielle turbusser som ble bygd i Norge, en 1962 Volvo med «Strada» karosseri i italienskinspirert design fra Lier Karosserifabrikk. Bare åtte slike busser ble bygd. Her var det blant annet flystoler, kjøleskap og radio- og båndspilleranlegg. Oddvar Bjerke var fast sjåfør på denne vogna de første årene. Bussen fikk en «pensjonisttilværelse» som rutebuss med fast avgang fra Lørenfallet til Oslo kl. 6:30. Fast sjåfør var da Ole Petter Bjerke. Bussen var lett gjenkjennelig for passasjerene, så skilt som viste hvor den skulle, var unødvendig. Passasjerene not turist-komfort, men de frøs om vinteren. Bussen var bygd for sommerbruk og dårlig isolert. Den ble derfor tatt ut av rutetrafikken og solgt til et busselskap i Trysil i 1974.

BRANN

Ved melding om brann skal folk i området Frogner — Lindeberg — Yssen Asak—Arteid ringe Kløfta brannvesen

Rikstelefon 011

og be om Kløfta brannvesen

Resten av Sørums skal ringe:

Sørums Brannvesen, Sørumsand

Telefon 72 72 30

Brannvern i Sørums

Av Asbjørn Rolseth

I Sørums-Speilet nr. 2-2024 har Ingun Orderud en interessant artikkel om brannvern i Sørums.

I låven vår henger det en plakate med instruks om hvor folk skulle ringe for å varsle brann. Fra områdene Frogner – Lindeberg – Yssen - Asak og Arteid skulle man ringe rikstelefon 011 og be om Kløfta brannvesen, mens resten av Sørums skulle ringe Sørums brannvesen på 72 72 30. Hvilket år plakaten er fra, vet jeg ikke.

Sørums første brannbil, som ble registrert som C-28015 den 4. juli 1957, var en 1956-modell amerikansk Dodge med V8-motor. Bilen ble avregistrert 26. januar 1981 og har ikke vært på veien siden. Bildet viser bilen slik den sto parkert inne i skogen på Rakeie i 1994, sammen med andre pensjonerte kjøretøyer. Den var da fortsatt merket «Sørums Brannvesen» på sidene. Brannbilen var den gang eid av en person på Årnes, men fikk en ny eier i Drammen i 1999. Vedkommende forteller at han kjøpte bilen for å bruke motor og girkasse i en annen bil, mens ramma ble solgt videre og karosseriet ble levert til gjenvinning. Slik slutter historien om Sørums første brannbil.

Skansen er et flott sted til alle årets tider, og særlig på en vakker vinterdag. 9. januar.

Fortsatt full fart på Blaker Skanse

Tekst og foto: Ingun Orderud

Blaker Skanses ærverdige historie bør være kjent for de fleste, først som forsvarsverk og siden som skole. Den siste epoken varte fra 1917 – 2003, det startet som husflidsskole og endte som en del av Høgskolen i Akershus. Til slutt hadde tida gått fra gamle Skansen som læringsarena og alt ble flyttet til Lillestrøm. Men det fantastiske stedet med de gamle bygningene lå her fortsatt, og hva så?

Sørum kommune overtok eierskapet til Skansen fra Statsbygg i 2018, og samme år ble stedet fredet. Ved kommunesammenslåingen gikk eierskapet videre til Lillestrøm kommune, og de bestemte å satse på Skansen og fortsette arbeidet med å utvikle plassen til et senter for kunst og kultur. Det ble bestilt en rapport som heter «Blaker Skanse – bærekraftig destinasjonsutvikling». Denne kom ut i 2021 og er å finne på Lillestrøm kommunes nettside. Der ligger også en del annen informasjon om stedet. Fra høsten 2022 ble Håkon Sæther ansatt i full stilling som kulturutvikler.

Det er et enormt arbeid å holde ved like et område med så mange gamle bygninger, for eksempel fikk artilleri-bygningen siste år et sårt tiltrengt malingsstrøk. For ikke å forstyrre de mange aktivitetene som finner sted her om sommeren, startet arbeidet utpå høsten. Dette er slett ikke optimalt. For å kunne opprettholde en høy nok temperatur til arbeidet ble stillasene derfor kledd med plast så man kunne tilføre varme. Hele det store huset er nå så mørkerødt og blankt at det nesten

skinner. Men det er ikke vanskelig å se at det er mer enn nok annet å ta tak i, naturlig nok.

Kunst, teater, musikk og roser

Helt siden skolen flyttet ut har det vært arbeidet med å fylle plassen med nytt liv, og stedet er under stadig utvikling. Mange aktører har vært involvert i dette arbeidet i årenes løp. Det kan nevnes at Skansen i en årrekke har vært arena for utendørs konserter om somrene. Dette har vært, og er, særdeles populært med mye publikum til stede. Så populært at NSB/Vy ved noen anledninger har satt opp ekstra togavganger for at folk skulle komme seg hjem igjen. Utleie av lokaler startet tidlig. På Skansen kan man markere både bryllup og begravelser. Det er nå Blaker Skanse selskapslokaler som står for dette. KunstSkansen er et kunstner-kollektiv og profesjonelt atelierfelleskap, som jobber med produksjon og formidling av kunst og kunsthåndverk. Det er for tiden 26 profesjonelle kunstnere som holder til her.

Blaker Skanses Venner ble stiftet alt i 1998 med det mål å ivareta formidling av Skansens historie. De er fortsatt svært aktive i alt som foregår på stedet, og med seg på laget har de nå fått Blaker og Sørum hagelag og Blaker Bygdekvinne-lag. Hagelaget startet med å grave ned store mengder blomsterløk, og i fjor begynte arbeidet med å gjenskape Kristian Klevens legendariske staudebed. Jeg husker alle blomstene på Skansen fra jeg vokste opp her på 60-tallet. Kleven var vaktmester og gartner, og staudebedet var hans stolthet. Hvert år blir alle som kan innkalt til vårdugnad for å få området på stell etter vinteren. I år fant dette sted 4. mai. Foreningen Norden og Blaker og Sørum hagelag er i gang med å skape en rosehage med roser fra hele Norden.

Romeriksspillene er en amatørteatergruppe som også holder til på Skansen. De setter opp historiske spill, hvorav de fleste handler om Skansen gjennom tidene. Skansespillet, som omhandler hele Skansens militære historie, ble satt opp første gang i 2003. I år ble vi presentert for en ny versjon av denne

Svein Sandnes ledet sommerens første historiske vandring, 26. mai.

historien, som alltid en stor opplevelse. Det ble til sammen spilt seks forestillinger i tidsrommet 22.–28. juni.

Når det gjelder årets aktiviteter er det en lang og innholdsrik liste. I tillegg til Skansespillet skal det avholdes sju forskjellige konserter, og det er annonsert fem historiske vandringer. Lista inneholder også fire forskjellige foredrag, aktiviteter for barn mm. Tre forskjellige kunstnere har byttet på å ha utstilling i Kommandantboligen. 17. mai ble som vanlig feiret her, startet tradisjonen tro med salut og flaggheising kl. 8.00 presis. Senere på året blir det julemesse og barneteater. Det kan anbefales å sjekke ut et nettsted som heter blakerskanse.no.

Turmål

Til sist kan nevnes at stedet nå framstår som et populært turmål for lokalbefolkningen og sikkert mange andre også. Bare rusle rundt og nyte de vakre omgivelsene. I fjor åpnet en sommerkafé i den gamle rektorboligen, i år ble den flyttet til Kommandantboligen. Enkel servering, men hyggelig. Dette tilbudet er oppe onsdag til søndag fram til midten av august. Vi møtte mange hyggelige ungdommer som hadde sommerjobb her, og de var opptatt med å steke og servere vafler og stelle i hagen. Flere steder på området var det satt ut benker og bord, så det manglet ikke på sitteplasser. Da jeg så litt nærmere på de nye, fine stolene viste det seg at de var produsert i Sverige. Så ja, svenskene har omsider inntatt Skansen.

En del av dugnadsgjengen samlet foran et nymalt artilleribygg, 4. mai.

Skansespillet, fra forestillingen 25. juni.

Tur til Skansen med saft og nystekt vaffel, 3. august.

Kunstneren Alf Samuelsen foredro om egen kunst og teknikk.

Rolf Reikvam og Svein Sandnes ønsket velkommen til vandring på skansen.

Interesserte gjester ved fløterbrakka på Vestby.

Morten Svendsen fortalte levende om lensene, med Leena Heinonen som suveren tolk.

Besøk hos Eight Amcar på Knatten. H. Eugen Aandahl Frøystadvåg var inspirerende guide.

Det passet veldig godt å avslutte det nordiske treffet med «Nordisk allsang på Skansen». De svenske gjestene var reist da, men de finske var hjertelig til stede.

Vennskapstreff i 35 år

Tekst og Foto: R. Fjørstad

Foreningen Norden Sørums har vennskapskommuner i Lapua i Finland, Hagfors i Sverige og Kjellerup i Danmark. I år var det Sørums sin tur til å arrangere treffet. Det fant sted 17.-19. august, og Sørums viste seg fra sin beste side med nydelig vær, gyldne kornåkrer og mye interessant historie å vise frem.

Et rikholdig program ble gjennomført til punkt og prikke. Blaker Skanse var et godt sted å starte. KunstSkansen viste en utstilling av kunstneren Alf Samuelsen sine verker, med ham selv tilstede for å fortelle om arbeidene sine. Deretter fulgte en omvisning på Skansen, godt ledet av Svein Sandnes i flott uniform.

Bingen lenser ble besøkt, og Morten Svendsen fortalte levende og interessant om Sørums fløterhistorie. Turen gikk deretter til Eight Amcar Club ved Knatten, hvor H. Eugen Aandal Frøystadvåg fortalte om bilen som en interessant del av norsk kulturhistorie. En unik samling biler, som befinner seg kun i Sørums.

Under hele oppholdet var Leena Heinonen, som er fra Finland men bor i Sørums, en ypperlig tolk for de finske gjestene. De 13 gjestene ble innlosjert privat. Det er en viktig del av utvekslingen at man skal bo i private hjem, bli kjent med hverandres skikker og knytte

vennshipsbånd. Vertskapene holder frokost. De andre måltidene ble denne gang inntatt på Skansen og på Eight Amcar Club.

Vennskapstreffene har helt fra starten vært en del av et nordisk kultur- og fredsarbeid, et arbeid som det er viktig å fortsette, viktig å utvikle videre. Fred kommer ikke av seg selv. Den bygger på forståelse og aksept. Da må man lære hverandre å kjenne. Det gjøres best ved å treffes. Det krever en innsats, men gir mye tilbake.

Treffet ble avsluttet med «Nordisk allsang på Skansen». Strålende forsangere, kor, musikere og et engasjert publikum gjorde kvelden til et flott punktum for årets vennskapstreff.

Styret i Foreningen Norden Sørums i 2024 er: leder: Rolf Reikvam, styremedlemmer: Esben Nielsen, H. Eugen Aandal Frøystadvåg, Laila Fossum, Marie Grimstad og Ragnhild Malfang. Varamedlem: Kith Skaalemo.

Sprelske hopp og lystige toner på Slora Mølle

Tekst og foto: Randi Fjørstad

Tradisjonen tro kunne historielaget også i år glede medlemmer og andre med «Åpen dag på Slora Mølle».

Søndag 9. juni skinte solen over mølla, og et drøyt hundretalls personer, både store og små, kom for å nyte dagen utendørs. Og tradisjonen tro stilte Sørums Leikarring opp med danseglade par, akkompagnert av Erik og Arvid, og Glommabredden janitsjar spilte både smektende og raske toner, mens Blaker Bygdekvinnelag sørget for at salg av kaffe og vafler gikk unna. I bakgrunnen kunne hammerslag fra ivrige fuglekasse-snekkere høres gjennom dagen, og møllemesterskap i hesteskokasting går aldri av moten.

Dagen ble akkurat så varm og hyggelig som arrangørene håpet på forhånd. Dag-Einar Hellerud loset oss trygt og godt gjennom de ulike sekvensene, som ble avsluttet med trekning av mange flotte gevinster.

En stor takk fra historielaget til alle som frivillig hjelper til med å arrangere dagen. Vi tror det er godt for miljøet i gamle Sørums å ha møtesteder hvor unge og eldre treffes.

Og ei gammel restaurert mølle med mye historie både inne og ute er absolutt ikke det dårligste stedet å møtes – tvert imot!

Kart fra Sørum bygdebok som viser den lille plassen Løkka, liggende ikke langt fra Glomma, mellom Elvestad og Elverhøy. Helt til høyre ligger Sørumsand.

Livet uten velferdsstat i 1850

Tekst og foto: Randi Fjørstad

Blant papirene på Nordli ligger et lite ark. Det er et regnskapsbilag fra Sørum kommune, merket nr. 47, dat. 25. oktober 1850. Bilaget er undertegnet av Ole Andersen og «bifaldt» av Jan Westby. Med få ord får man innblikk i den håpløse situasjonen vanlige arbeidsfolk kom i når de ble syke, eller rett og slett ble gamle, og ikke kunne greie seg selv.

Regnskapsbilag nr. 47 i Sørum kommune i 1850 lyder som følger:

«Da Mari Enersdatter, der i senere tid har vært paa nordre Sørum blev saa syg at hun ei er istand til ved sin egen hjelp at forsørge sig paa nogen maader, ligesom hun heller ikke har noget at anvende til betaling for sit ophold og pleie, saa har jeg, undertegnede, i denne anledning måttet lade hende bortleie efter omstendighederne saa billig som mulig, og hun er for tiden hos Halvor Lykka under Vestbingen, for pr. dag (tiden 11th October) 8 skilling.

Jeg maa derfor herved andvise bemældte Halvor Lykka til fru casserer H. Haagensen Ruud, om af Fattigkassens midler at ville betale til angjeldende 2 Spesiedaler. Det bemærkes at Konen bliver hos Halvor Lykka indtil Fattigcommissionen ...?....., ifald hun lever.

Vestby den 25. October 1850

Ole Andersen

Bifaldes af Jan Westby»

Det er ikke så mye vi vet om Mari Enersdatter. Det som kan leses ut av brevet er at hun, før hun ble syk, har arbeidet og forsørget seg selv. Sykdommen er tydeligvis så alvorlig at det

greier hun ikke lenger. Brevet forteller oss i utgangspunktet heller ikke noe om hennes alder, men jeg antar at hun ikke er ung. Hun har kanskje nådd en alder hvor hun vil få problemer med å forsørge seg selv, selv som frisk. Men nå er hun altså alvorlig syk, kanskje døende.

Når man var enslig, fattig, uten familie som kunne tre støttende til, hvilken hjelp var det mulig å få den gang - i Sørum i 1850?

Allerede på 800-tallet i Frankrike ble det bestemt at en fjerdedel av kirkens inntekter skulle brukes til de fattige. Alle som dyrket jord ble av kongen pålagt å betale tiende til kirken. Prestene tok ansvar for de fattige, og sørget for en riktig fordeling av det som var øremerket for dem. Denne ordningen ble etter hvert praktisert i mange land.

Å ta ansvar for de som ikke greier å forsørge seg selv er altså en gammel ordning innført av kirken. Den har blitt praktisert i alle noenlunde velordnede samfunn. Kirkene opprettet bl.a. ulike institusjoner som hospitaler og diakonier med ansvar for å behandle og pleie de syke, skaffe de fattige mat og klær, samt husrom når det var nødvendig.

Norge var intet unntak. Reformasjonen i 1517 førte imidlertid med seg en ganske stor endring. Den flyttet faktisk

ansvaret for de fattige over til befolkningen på bygdene. Den fjerdeparten på «tiende», innbetalt av almuen til kirken, og som i middelalderen var øremerket de fattige, ble borte. Den nye kirken (den Lutherske) måtte derfor prøve seg med innsamlinger av midler til de fattige. Men på landsbygda den gang var kontanter en sjeldenhet. Folk hadde ikke mye å legge i fattigbøssene ved kirkedørene. Ekstra ille var det når det slo til med uår. Da hadde ikke bøndene nok penger til egne skatter og avgifter, pålagt dem av kongen.

I 1687 vedtok Norge «Christian V's lov», som inneholdt en rekke paragrafer som angikk de fattige. Men hvem var de fattige den gang? En type fattige beskrives som: «Løse eller unyttige Folk, som er karske og arbeidsføre og vil dog ikke arbejde, men gaar omkring og trygle og betle». Tiggere, eller betlere som de ble kalt, og som i utgangspunktet ble ansett som arbeidsføre, ville man ikke ha. Det ble faktisk innført forbud mot å gi noe til tiggere. Heller ikke husrom, det førte til større bøter.

Andre fattige blir beskrevet som: «de som er noget gamle eller vanføre, skal gives Tegn af Byens Øvrighet, hvilket de skal sy paa deres Klæder». De ble altså «stemplet». Slik skulle man lett se og vite hvem man hadde lov å gi noe til, og lov til å huse.

Christian V's Lov av 1687 fulgte opp med bestemmelser om at «fattige som ikke har slektninger til å hjelpe seg, og som ikke selv er i stand til å gå rundt mellom gårdene, «disse bør alle Bønder i dette Præstegjeld flytte efter den samme Maade og Orden som Budbyrd skeer paa (dvs. ombringelse av budstikka)». Her ble altså bøndene pålagt en plikt til å ta imot de syke og fattige for en kortere periode, og så sende vedkommende videre til neste gård. Nektet man å ta imot så medførte det bøter.

Situasjonen i Sørums, og i bygdene rundt på Romerike, var ikke noe unntak. De hadde mange syke og fattige. Kirkene manglet penger, og omstreifere og tiggere ble sett på som et stort problem. Sørums sogneprest Colbjørn Torstensen hadde allerede i 1663 klaget til tinget i Sørums over at man i Sørums huset så mange «fremmede fanter». Han oppga tallet til «60 par». Torstensen fikk gehør hos Fogden, som ga almuen beskjed om at de måtte vise fantene fra seg, og absolutt ikke gi dem husrom. Det stred

Bilag 47
 Dagshari Omsindatten der i sin tid har
 været paa Sørums Sørums blev saa sig at han
 er især til ved sin egen Hjælp at for-
 søge sig paa Høgen Maade, ligesom
 han heller ikke har Noget at anvende
 til Betaling for sit Ophold (og Pleie) saa
 har jeg Undersøget i denne Anledning
 maattet lade Hende bortløse efter Omstændig-
 hedens saa betragt som rigtig, og som er
 hos Halvor Lykke under Opholdet for
 paa Dag siden 11de October 8 p. (Løse Hælling).
 Jeg maatte derfor hermed anvisse bemeldte Halvor
 Lykke til for Casper H. Haagenius Pleie,
 som af Fattigvæsenets Midler vilde betales til
 Afgjeldende 2 p. de Speciedaler. Det bemærkes
 at Høgen bliver hos Halvor Lykke indtil
 Fattigvæsenets Midler bliver ifaldt hui lever. —
 Nordtjens den 25 October 1850 Ole Andersen

44
 Afsluttet af Jøse Westhøj
 som bemeldte Omsindatten virkelig er Sørums
 Sørums og Sørums, som betales udbetalt
 af Sørums. — Omsindatten Sørums

Sørums kommunales Bilag 47 datert 25 October 1850.

mot loven. Fogden stolte imidlertid ikke på at folk flest overholdt påbudet. Han oppnevnte derfor hele 11 menn, fra ulike deler i bygda, til å passe på at påbudet ble overholdt.

Fattigvesen og legdordning

I 1741 ble fattigvesenet i Akershus organisert med en fattigkommisjon i hvert prestegjeld.

Nå skulle man virkelig gå løs på problemene. Målet var å få orden i bygdene med hjelp av prester, lensmenn og «fjerdingsmenn» (bønder som var utpekt som prestens medhjelper).

Sørums Herred Bind 1 beskriver hvordan innledningsordene i Fattigvesenets anordning lar oss ane hvordan bestemmelsene i Norsk Lov av 1687 har virket i praksis, og hvilket syn det offentlige hadde på «de fattige»:

«Undersaaterne i Agershuus Stift, baade i Byerne og paa Landet, have en særdeles Tyngde og Besværing af den store Mængde af motvillige og vanartede, stærke og fremmende Betlere, saavel som af ulydige og gjenstridige Tienestefolk, Løsgjengere og dem som sidde paa egen Haand og ikke ville tiene for aarlig Kost og Løn, men efter deres Magelighed alene ville lade sig leje dageviis i Bondestandens og Landets Svækkelse».

En helt forferdelig beskrivelse av mennesker. Den viser en total mangel på forståelse for hvor fort det er å falle utenfor det gode selskap, av helsemessige grunner, manglende skolegang, fattigdom osv. Med denne holdningen som bakteppe gikk prestene m/hjelpere i 1741 løs på oppgaven med å ordne gårdene i Sørums i legder. Legdene var forpliktet til å ta imot fattige i fast

pleie, mot betaling fra Fattigvesenet. Størrelsen på legdene ble fastsatt på bakgrunn av bøndenes økonomiske evne, og skulle endres i takt med antall fattige til enhver tid. Det ideelle var at det skulle finnes like mange legder som det fantes «rette fattige». (Det var ikke hvem som helst som fikk komme på legd).

De legdmedlemmene som var i stand til det, skulle gjøre nytte for seg på den gården de var plassert på, og som ga dem underhold. Det gode med ordningen var at fattigkommisjonen pliktet å kontrollere og passe på at legdsmedlemmene ikke ble pålagt mere arbeid enn de tålte.

Noen bønder ville selv gjerne leie ut «arbeidsføre legdsmedlemmer», men det kunne de ikke uten tillatelse fra Fattigkommisjonen.

Med disse bestemmelsene hadde «de fattige på legd» fått en lovfestet rett til å bli tatt vare på i en vanskelig livssituasjon, og en beskyttelse mot å bli utnyttet, samt leid ut videre. Så vet vi godt at teori og praksis kan være ganske forskjellig. Det tar tid å innføre endringer.

I bygder hvor det fantes så mange fattige at man ikke hadde legder nok, ble det bestemt at noen av de friskeste skulle gå fra gård til gård i et nærmere angitt distrikt. I sitt eget først og fremst, men de kunne også bli pålagt å bevege seg fra gård til gård i hele sognet. Fattigkommisjonen bestemte hvor mange dager om gangen legdmedlemmet skulle oppholde seg på hver gård, regnet ut etter matrikkelskylda. Denne ordningen ble kalt for tilskuddslegd, attpålegd eller omgangslegd.

Men hva med de aller dårligste? De sykeste? De aller eldste?

De aller skrøpeligste, de som trengte mest hjelp, og som selv ikke kunne bidra med noe, var det selvfølgelig vanskeligst å få plassert. De endte som regel med å bli satt bort til dem som forlangte minst betaling for å ta imot dem. Da er det lett å tenke seg at stellet og kosten de fikk heller ikke var den beste.

Mari Enersdatter

Mari, som omtales i det gamle brevet innledningsvis, hørte til blant de aller skrøpeligste. Vi ser av brevet at gården Nordre Sørumsand, som hun hadde arbeidet hos en tid, ikke ville ha henne

der etter at hun ble syk. De ville leie henne ut. Ole Andersen har da godkjent dette, og greid å få henne plassert hos Halvor Lykka under Vestbingen - «saa billigt som mulig». Halvor hadde mao. krevd minst for å ta imot Mari, eller kanskje han var den eneste som ville ta imot henne, så syk som hun var. Jan Westby har bifaldt avgjørelsen. Jeg regner med at Ole Andersen og Jan Westby begge satt i Fattigkommisjonen, men har ikke funnet bekræftelse på det.

Halvor fra Lykka har jeg funnet omtalt i Sørumsand bygdebok bind 2, under plassen Løkka, en plass tilhørende Vest-Bingen. Man mener plassen Løkka var bebodd fra ca. år 1700. Den første som bodde på Løkka var Gudmund Mattisen Hofsrud. Han slo seg ned der med kone og fem barn. Kun ett av barna vokste opp på den lille avsidesliggende plassen, som lå ned mot Glomma og grenset til plassen Hytta. De andre døde små. I drøyt 100 år bodde det mange forskjellige på plassen Løkka, i kortere og lengre tid.

I 1813 bosatte Halvor Jensen seg på Løkka. Han er den Halvor Lykka som Ole Andersen skriver om i brevet. Halvor var født ca. 1792, og hadde tjent på Øst-Bingen. I 1813 giftet han seg med den 14 år eldre Dorte Olsdatter (f. ca. 1778). Hun tjente også på Øst-Bingen. Etter giftemålet fikk de flytte inn i huset på Løkka. I årene som kom fikk de 3 barn. Dorte var 36 år da hun fikk det første og 43 da hun fikk det siste. Også av denne søskenflokket var det kun ett barn som vokste opp, datteren Karen f. i 1821. Mor Dorte døde 61 år gammel i 1839, og Halvor giftet seg på nytt i 1842 med Elen Amundsen f. ca. 1810 i Høland.

Åtte år senere, i 1850, er det Halvor og Elen tar imot den syke Mari Enersdatter, for en «billig penge». Halvor og Elen fikk ikke barn sammen. Det kan se ut som om de bodde alene på Løkka i 1850. De var da hhv. 58 og 40 år gamle. Det kan bety at de både hadde plass, helse og overskudd til å ta seg av syke Mari Enersdatter på en god måte. La oss håpe det.

I 1853 ble det tinglyst en kontrakt mellom daværende eier av Vest-bingen, Harald Wergeland, og Halvor Jensen Løkka. Kontrakten ga Halvor rett til å bruke plassen Løkka på livstid. Halvor ble boende der til han døde 8. august 1863. Han ble gravlagt fra Sørumsand kirke den 16. august. Da var han 71 år

gammel. Hans kone Elen flyttet mest sannsynlig da hun ble enke. Hun er ikke nevnt i Folketellingen i 1865, og er ikke registrert død i Sørumsand.

Halvor Jensen, Elen Amundsen og Mari Enersdatter er etter alt å dømme de siste som bodde på Løkka. Etter deres tid nevnes ikke plassen Løkka mere, hverken i Folketellingene eller andre skrifter.

Jeg har funnet en Mari Enersdatter som døde 15. desember i 1854, gravlagt fra Sørumsand kirke 3. januar i 1855, 85 år gammel. Hvis dette er «vår» Mari så fikk hun kanskje være i ro på samme sted de siste 5 årene hun levde.

Velferdsstaten i dag

Det norske velferdssystemet, som vi kjenner det i dag, har linjer tilbake til tidlig i forrige århundre, men ble gjennomført for alvor først etter andre verdenskrig. Målet var å sikre alle norske innbyggere et økonomisk sikkerhetsnett. Mange sosiale reformer har vært helt nødvendig for å sikre en rettferdig og trygg tilværelse for alle. Stemmerett for kvinner i 1913, Barnevernlovene fra 1915 (der det ble lovfestet at menn hadde forsørgeransvar), Ansvar for blinde og Vanføre i 1936, Uføretrygd i 1936-37, Utvidet Syketrygd i 1935-36, Arbeidsledighets-trygd i 1938, for å nevne noen av de viktigste. Det er flott å tenke på at disse velferdsreformene, drevet fram av arbeiderbevegelsen, ble vedtatt og prioritert fremfor økt militær opprustning rett før krigen.

Etter 2. verdenskrig fikk vi barnetrygd i 1946, og i 1957 fikk vi en særdeles viktig ny lov: rett til alderstrygd uten behovsprøving. Mange av disse lovene ble samlet inn under Folketrygdloven av 1967, som regnes som selve hjørnesteinen i den norske velferdsstaten.

Nidvise fra Sørumsand-dagene 1929

Jeg har lyst til å avslutte denne artikkelen med en vise funnet i programbladet til Sørumsand Markedet i 1929. Jeg vil kalle det en «nid-vise», som slår tilbake på en viktig lov for alle arbeidstakere, nemlig «obligatorisk syketrygd». Den ble innført for arbeidstakere med lav lønn i 1911. Den utvidete syketrygden kom først i 1936.

Nidvisas dikter er ukjent, og den er selvfølgelig ment å være morsom. Men

jeg kan ikke la være å undres over at man i 1929 «sparker» både til de syke og til legen som sykmelder dem - med fullt navn. Det er ikke så lenge siden arbeidstakere for første gang fikk en lovfestet rett til hjelp når sykdom rammer. De «sparker» rett og slett til sitt eget sikkerhetsnett, og til en gryende velferdsstat. En hyldningsviser hadde jo vært mere på sin plass.

Slik lyder visa:

Melodi: «I morran kveld»

Forfatter: ukjent

1:

*I Sørumsbrer en sjuke sig, som aldri før i nord,
forteller Sørvald-Bakke oss, med store feite ord.
Tenk fattigfolka legger sig til sjuke alle mann,
og Fonnæløp blir henta, og han holder med dem han.*

Ref:

*Aa slik det går ikke an, å nei det går ikke an,
her legger dem sig sjuke når dem vil
Og doktoren holder med dem og tier still.
Aa nei slik går 'ke an, å nei det går 'ke an,
for det er den rene skjære spott og skam.
Aa slik det går ikke an.*

2:

*Herr Michelet beklaget sig til fattigstyret her
Som doktor bruker fattiglemma Fonnæløp især.
Spør bare dem jeg har vært hos, skal De høre jeg er likt,
Og derfor mener jeg det ikke er no mening skap i slikt.*

Ref:

*Aa nei det går 'ke an, å nei det går 'ke an
Jeg fikk bare 80 kroner her i år.
Mens Fonnæløp drar rundt omkring og kassa flår.
Aa, det går 'ke an, å nei det går 'ke an,
For det er den rene skjære spot og skam
Å sånt det går 'ke an.*

3:

*Men Fonnæløp for dette blev sint og gram i hu,
Min kjære Sørvald-Bakke får passe dig litt du,
For nå har 'n tenkt å melde dig til øvrigheta her,
Så du nok sikkert kommer til å angre på det der.*

Ref:

*For det går 'ke an, å nei det går 'ke an
Å sitte slik å sludre tull og tøv,
Å virvle rundt sånn masse skitt og støv.
Aa nei det går 'ke an, å nei det går 'ke an,
for det er den rene skjære spott og skam
Å sånt det går 'ke an.*

Kilder:

Brev fra 1850

Sørums Herred bind 1

Sørums bygdebok bind 2

Norsk Lov fra 1687

Store Norske Leksikon

Hefte fra 1929 - Sørumsanddagene

Folketellinger

Sørums kirkebok 1850-55

Sørums sand marke det 1929

Paa idrettsplassen, Sørumsand st.

Lørdag 13. juli kl. 7. Søndag 14. juli kl. 6.
Lørdag 20. juli kl. 7. Søndag 21. juli kl. 6.

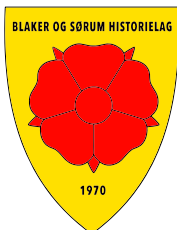
Revyen
„Heisan det gaar“
3 akter. Spilles hver aften.

Dansegulv. Skytebane. Ballkastning. Lykkehjul.
Restaurant. Pølsebu. Kørnemusikk. Jazzband. Piano.
Trekkspill. Fyrverkeri. Bilpark.

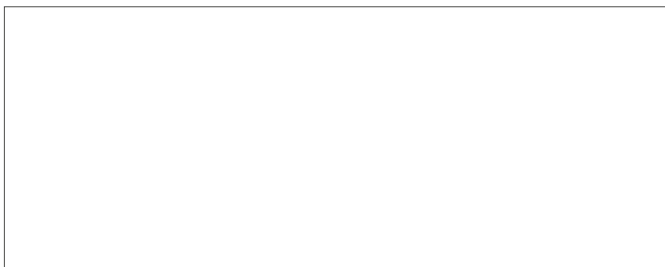
Entre til plassen: Voksne 50 øre, barn gratis.

Velkommen. Zigeunerleir.

Arrangerer: S.sand sangforening og S.sand idrettslag.

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Tekst og foto av Tom-Arne Ullersmo

Denne lille fine nålen fant jeg på Nedre Vilberg gård i 2016. Det er en bunadsnål. Mest sannsynlig har den en gang i tiden vært smykket med anheng i de tre tomme ringene.

Nålen har initialer på baksiden. Ut fra disse fant jeg ut at nålens eier hadde bodd på Nedre Vilberg rundt midt på 1800-tallet. Nålen ble derfor gitt til dagens eier av gården, noe som ble satt pris på.

Bunadsnålen er laget av sølv, og denne type søljer (små hjertesøljer) kalles «hjertesprette».

Små hjertespretter/hjertesøljer er som oftest laget av sølv, men de har også vært laget av gull og kobberlegeringer. De eldste hjertesprettene er støpt, men de kan også være skåret ut av en plate eller laget i filigran. Hjertespretter ble, og blir fortsatt, brukt av både kvinner og menn.

I hovedsak er den laget for å holde sammen bunadsskjorten. Men den kunne også brukes som en ren pyntenål.

Metallsøking er en spennende hobby. Vårsesongen er kortest. Da kan vi bare søke før jordene blir sådd. Høsten er den beste og lengste perioden for søking. Da kan vi vandre på jordene etter at kornet er tresket og helt frem til det blir frost i jorda. Jeg har faktisk vært ute og søkt på nyttårsaften også.

Ellers er jeg ute og søker så ofte jeg kan, for som vi sier i detektormiljøet: «den som søker mest, finner mest». Og kattene mine blir gjerne med på tur.